

Peti deo

PRODOR UDARNE GRUPE U PROSTOR JUŽNO OD VALJEVA

Odluka za prodor

Nemačka borbena grupa „Holman“, koja je nastupala od Ivanjice na jug pravcem s. Međurečje—*s. Kosovica—s. M. Bratljevo—s. Bojovići, dostigla je uveče 19. aprila Đurovića brdo, dok su od Duge Poljane i Sjenice jaki izviđački delovi legije „Krempler“ i 297. izviđački bataljon nemačke 297. pešadijske divizije izbili do s. Sakovića i s. Brestovca (oko 10 km severno od Duge Poljane). U isto vreme primećeni su pokreti jačih kolona bugarske 25. sabirne divizije iz doline r. Ibra prema Ivanjici.

U takvoj situaciji štab Udarne grupe odustao je od namere da ponovo pokuša prelaz preko Ibra, te je 20. aprila u 1 čas odlučio da se 2. i 5. divizija izvuku iz doline Studenice i pređu komunikaciju Sjenica—Ivanjica, opštim pravcem s. Kuluzino—s. Jasenovica—s. Dramičane—s. Smiljevac—žand. st. Javor—pl. Mučanj, a zatim preko komunikacije Višegrad—Užice—Požega da se prebace u prostor južno od Valjeva, gde će prihvatiti 16. i 17. diviziju 3. udarnog korpusa, koje su takođe dobile zadatak da se prebace u Srbiju.¹

¹ Dnevnik Milutina Morače. Vrhovni štab je 21. aprila 1944. god. naredio štabu 3. udarnog korpusa da uputi dve divizije preko Drine u Srbiju kako bi olakšale nastupanje 2. i 5. divizije iz doline Ibra ka liniji pl. Suvobor—pl. Maljen—pl. Medvednik. Zapovešću štaba 3. korpusa od 24. aprila ovaj zadatak je poveren 16. (vojvođanskoj) i 17. (bosanskoj) udarnoj diviziji, s tim da for-

Odluku štaba Udarne grupe odobrio je Vrhovni štab, 22. aprila, jer je njeno realizovanje bilo višestruko korisno. Prvo, prodor 2. i 5. divizije vodio je direktnom sa dejstvu sa 16. i 17. divizijom Narodnooslobodilačke vojske koje prema planu Vrhovnog štaba treba da se južno od Zvornika prebace preko r. Drine u Srbiju; drugo, jedinice 2. i 5. divizije su se na taj način izvlačile iz pripremanog neprijateljskog obruča koji se sve više stezao; i, treće, njihovom pojavom i aktivnim dejstvom severno od komunikacije Prijepolje–Sjenica i prema Novoj Varoši ugrozila bi se pozadina neprijateljskih snaga koje su upravo tih dana lijskom dolinom napadale jedinice 2. udarnog korpusa u Sandžaku i Crnoj Gori.

Pored ovih čisto vojničkih postojali su i politički razlozi da se Udarne grupa probije ka Valjevu i Šumadiji. Povezivanjem sa šumadijskim partizanskim jedinicama i izbijanjem i dužim zadržavanjem na terenu gde je 1941. i početkom 1942. godine oružani ustanak bio opštenarodni, gde su simpatije narodnih masa za narodnooslobodilačku borbu i politički uticaj Komunističke partije bili vrlo snažni – stvorili bi se veoma povoljni uslovi za masovan priliv boraca (koji su već imali skoro jednogodišnje iskustvo u oružanoj borbi protiv okupatora) ne samo za popunu jedinica 2. proleterske i 5. krajiške divizije već i za formiranje novih jedinica Narodnooslobodilačke vojske.

U toku noći 19/20. aprila u štab Udarne grupe, koji se nalazio u s. Dajićima, stigli su komandant i politički komesar 2. proleterske divizije i tu se upoznali sa odlukom štaba grupe o prodoru u zapadnu Srbiju. Tom prilikom

siranje Drine izvrše između Bajine Bašte i s. Drinjače. Štab 3. korpusa je 25. aprila održao u Vlasenici sastanak sa štabovima 16. i 17. divizije, detaljno im izložio situaciju u Srbiji, formirao jedinstvenu komandu i dao potrebna objašnjenja. Zadatak 17. divizije bio je da forsira Drinu kod Bajine Bašte, produži dejstvo ka istoku i u rejonu s. Duba zatvori pravac Užice–Bajina Bašta, a zatim da nastupa ka Kosjeriću i drumu Užice–Valjevo. 16. diviziji bilo je naređeno da forsira Drinu na odseku s. Bratunac–s. Drinjača, oslobodi Ljuboviju i, obezbeđujući se delom snaga sa pravca Krupnja, nastupa preko Pecke ka drumu Valjevo–Loznica. Dve brigade 36. (vojvodanske) divizije trebalo je da napadnu Posadu Zvornika, a jedna brigada da kontroliše Drinu i saobraćaj na drumu Ljubovija–Zvornik, i na taj način obezbeđuje prelaz od moguće intervencije neprijatelja sa severa. Pripreme je trebalo završiti do 28. a prelaz izvršiti noću 28/29. aprila.

su primili zadatak da 2. proleterska divizija odmah izvrši marš po ešelonima i približi se komunikaciji Sjenica – Ivanjica, tako da jedna brigada posedne prostoriju s. Kumanica – s. Lukovici – s. Leposavići, zatvori pravac s. Komadine – s. Parezane – s. Kumanica i uspostavi vezu s jedinicama 5. krajiške divizije u rejonu s. Potkovilja; druga brigada da posedne prostoriju s. G. Gleđica – zaselak Oporac, a treća sa prostorije s. Dajići – s. Bela Stena da kontroliše pravce prema s. Rudnu i s. Pridvorici.²

Istovremeno, brigadama 5. divizije je naređeno:

– 10. krajiškoj: da sa dva bataljona spreči prodor neprijatelja od s. Bratljeva prema pl. Javoru i, po mogućnosti, da odbace neprijatelja prema Ivanjici, a dva bataljona, koje će uputiti u rejon s. Ravna Gora, da onemoguće prodiranje neprijatelja od Lupoglava pravcem s. Staro Selo – s. Ravna Gora;

– 4. krajiškoj: da dva bataljona uputi kao pojačanje 10. brigade, a sa dva bataljona da osigurava svoju bolnicu i bolnicu 10. brigade;

– 1. krajiškoj: da najhitnije prebaci dva bataljona u s. Dramičane, jedan u s. Jasenovicu, a jedan bataljon i brigadnu bolnicu u s. Kulizino; zadatak ovih jedinica je bio da osiguraju pravac od s. Duga Poljana i izviđaju pravac s. Dramičane – s. Brestovac – s. Savkovići.³

Prelazak 5. divizije preko komunikacije Sjenica – Ivanjica

Dvadesetog aprila u 8 časova, izvršavajući naređenje štaba 5. divizije, 1. krajiška brigada je otpočela marš sa prostorije Planinica – Leskovića – Koritnik. Do uveče njeni bataljoni su izbili na prostoriju s. Kulizino – s. Jasenovica – s. Dramičane. Za to vreme se 4. krajiška dalje zadržala u s. Kulizinu, a jedinice 10. krajiške na svojim položajima oko s. Kušića (dva bataljona) i južno od s. Bratljeva.⁴

Sutradan 21. aprila jedinice 5. krajiške divizije su se još više približile komunikaciji Sjenica – Ivanjica, s tim

² Zapovest štaba 5. divizije, pov. br. 103 od 20. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, dok. br. 31/2).

³ Isto

⁴ Operacijski dnevnik 5. divizije.

što su se pomerile na prostoriju s. Dramičane—s. Erčega—s. Smiljevac—s. Ravna Gora i tu u 12,30 časova primile zapovest štaba 5. divizije da u toku noći 21/22. aprila pređu pomenutu komunikaciju.³ Prelazak komunikacije trebalo je izvršiti na sledeći način:

-- 1. i 4. krajiška brigada na odseku Prisoje—Ograđenik, s tim što bi 4. brigada napala neprijatelja (ako se na njega naiđe) na prostoru žand. st. Javor—Ograđenik—Vasiljev vrh (trig. 1520), dok bi se 1. brigada, posle odbacivanja neprijatelja, zadržala na Jankovom vrhu (k. 1493) i trig. 1520, radi osiguranja mesta prelaza od pravca Sjenice;

— 10. krajiška na odseku između Pogleda (k. 1384) i Prisoja, s tim što bi njeni bataljoni osiguravali prolaz i desni bok divizije od eventualnog napada neprijatelja sa pravca s. Kušića, sve dok ih ne zamene snage 2.. proleterske divizije.

Zapovešu je predviđeno da se brigade, pošto pređu komunikaciju, razmeste: 10. brigada — na Rujište polje, Čemernicu i u s. Draškovićima; 4. brigada — u s. G. Trudovu i s. Ojkovici, a 1. brigada u s. Tisovici i s. Stitkovu.

Oko 16 časova brigade su krenule na izvršenje zadatka: 10. krajiška iz rejonu s. Ravna Gora, 4. krajiška iz s. Dramičana, a 1. krajiška iz s. Erčega. U to vreme u rejonu s. Kušića, na osiguranju komunikacije Sjenica—Ivanjica, nalazio se 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, ojačan sa 60 četnika i 2 nemačka srednja tenka. Bataljon je poseo i utvrdio položaje: na Crvenoj gori (k. 1200) i Gromovom biljegu (trig. 1215) — 4. četa; desno od nje, na k. 1176 i Vrh (k. 1167) — 1. četa (bez 1. voda); iznad škole, u s. Kušićima — štab bataljona i Prateća četa; jugozapadno od škole (za oko 500 metara), na bezimenom visu — 1. vod 1. čete; i na Pogledu (k. 1384) — 2. i 3. četa.«

Dvadeset prvog aprila oko 24 časa jedinice 5. divizije, na čelu sa 1. krajiškom brigadom, izbile su pred Vasiljev vrh (trig. 1520), na komunikaciji Sjenica—Ivanjica. Posle kraćeg izviđanja, a pod zaštitom dva bataljona 1. brigade,

³ Zapovest štaba 5. divizije, pov. br. 103 od 21. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, reg. br. 31/2).

⁶ Izveštaj 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, (Arhiv VII, k. 27, reg. br. 26/9).

one su oko 1 čas 22. aprila počele prelaziti komunikaciju. Prelaz je izvršen neometeno, jer se položaj 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa nalazio oko 3 km severno od Vasiljevog vrha, a jaka kiša, noć i gusta magla omeli su neprijateljske izviđačke patrole da blagovremeno otkriju mesto prelaza.

Do svanuća 22. aprila cela 5. divizija prešla je komunikaciju i produžila pokret prema određenim rejonima. Iako zamorene od desetočasovnog marša po jakoj kiši, sve su jedinice već oko 8 časova stigle u svoje rejone: 1. krajiška u rejon žand. st. Javor—s. Tisovica—s. Stitkovo; 10. krajiška u rejon Rujište polje—Čemernica—s. Draškovići, a 4. krajiška u rejon s. Trudovo—s. Ojkovica."

Pokret jedinica od komunikacije do određenih rejona nije ometan od neprijateljskih snaga. Jedino su prednji delovi 10. krajiške brigade na Anđelinom vrhu kod s. Šitkova i u s. Močiocima naišli na Zlatiborsku četničku brigadu i slabije snage 2. mileševskog četničkog korpusa, koje su posle kraće borbe razbili i zarobili 8 četnika.⁸ Do slabije borbe došlo je i južno od s. Tisovice, na Senokosu (k. 1422), između delova 1. krajiške brigade i izviđačkih jedinica legije „Krempler" koje su se uputile u izviđanje pravcem s. Lepovići—s. Tisovica. I ovi neprijateljski delovi su odbačeni prema s. Lepovićima.⁹

Po dolasku u pomenute rejone sve brigade 5. divizije uputile su izviđačke patrole prema komunikacijama Užice — s. Ljubiš—Kokin Brod i Arilje—Ivanjica kao i prema Sjenici i r. Uvcu. Takođe su prema ovim objektima isturile jača borbena osiguranja. Komande i štabovi jedinica preduzeli su potrebne mere da se ljudstvo što duže i bolje odmori.

*Borbe 2. divizije na komunikaciji
Sjenica—Ivanjica*

Dvadesetog aprila u 7,30 časova, pošto je primio naređenje za prodor ka Valjevu, štab 2. proleterske divizije naredio je: 4. proleterskoj brigadi da se odmah prebaci

¹ Operacijski dnevnik 5. divizije.

* Operacijski dnevnik Zlatiborskog četničkog korpusa.

* Operacijski dnevnik 10. i 1. krajiške brigade.

na prostoriju s. Bela Stena—s. Dajići i da odatle zatvori pravce od s. Rudna i s. Bzovika; 2. proleterskoj da izvrši marš od s. Mlanče do rejonu s. G. Gleđice i smesti se u zaseocima Nešovićima, Đurđićima, Kolarima i Oporcu; 3. srpskoj da se povuče iz rejonu Velike livade na prostoriju s. Kumanica—s. Leposavići—zaselak Lukovici i da tako posedne položaj da bi zatvarala sve pravce koji iz doline r. Moravice preko s. Kosovice, s. Parezana i s. Komadine izvode na desni bok rasporeda 2. proleterske divizije.¹⁰

Istog dana u prvim popodnevnim časovima počelo je pomeranje jedinica 2. proleterske divizije. Ali, kako su jedinice bile zamorene neprestanim borbama i čestim pokretima, i imale glomazne bolnice sa 'velikim brojem ranjenika koje su nosile na nosilima i kako je marš-ruta bila duga i naporna, jer su morale savlađivati velike i česte uspone, a uz to se sa početkom marša zakasnilo, to u toku dana one nisu uspele da stignu na marševske ciljeve. Zato su nastavile marš i u toku noći 20/21. aprila i tek oko podne 21. aprila stigle u s. Gleđicu (2. i 4. proleterske brigade), i s. Kosovicu (3. srpska brigada).

U toku ovih pokreta jedinice 2. divizije nisu imale borbi s neprijateljem, sem što su se delovi 4. proleterske brigade kod s. Dajića prepucavali sa slabijim četničkim grupama koje su pokušavale da vatrom spreče normalno marševanje.

U 15 časova 2. proleterska brigada je nastavila pokret iz s. Gleđica da bi se što više približila komunikaciji. Pošto je prešla r. Moravicu kod s. Potkovilja, 2. brigada je oko 18 časova izbila u s. Rovine.¹¹

U međuvremenu, oko 16 časova, štab 2. divizije izdao je zapovest za prelazak komunikacije Sjenica—Ivanjica u toku noći 21/22. aprila.¹² Prema ovoj zapovesti zadaci brigade bili su sledeći:

— 2. proleterska odmah da krene preko s. Ravna Gora, gde da se poveže s jedinicama 10. krajiške i potpo-

¹⁰ Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 52 od 20. IV 1944, (Arhiv VII, k. 733, reg. br. 4/39/5).

¹¹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

¹² Zapovest štaba 2. divizije, op. br. 54 od 21. IV 1944, u 16 časova, (Arhiv VII, k. 733, reg. br. 4/43/5).

mogne ih u odbacivanju neprijatelja s 'komunikacije, a zatim da zatvori pravac od s. Kušića i osigura prebacivanje ostalih jedinica 2. divizije; po izvršenom zadatku treba da se prebaci u rejon s. Katića i tu razmesti radi odmora;

3. srpska da se orijentiše za 2. proleterskom brigadom i da je potpomaže u izveštaju njenog zadatka, a po prelasku komunikacije da se razmesti u rejon s. Brezova –s. Bela Crkva;

– 4. proleterska da izvrši marš preko s. Rovina i s. Ravna Gora, pozadi 2. i 3. brigade, s tim što će sa dva bataljona obrazovati zaštitnicu koja će sprečiti eventualni neprijateljski pokušaj da ugrozi pokret divizije, kako iz doline r. Studenice tako i od Lupoglava, odnosno s. Međurečja; po prelasku komunikacije trebalo je da se razmesti u istočnom delu s. Presjeke, u zaseocima Gumeševcu i Vijašima i u s. Brezovi.

Odmah po prijemu zapovesti sve jedinice 2. proleterske divizije pristupile su njenoj realizaciji, tako da su već oko 18 časova počele pokrete prema komunikaciji. 2. divizija, na čijem se čelu nalazila 2. proleterska brigada, podilazila je komunikaciji preko s. Ravna Gora, dolinom Krušićke reke, preko k. 780 i zaseoka Pavlovića prema Pogledu (k. 1384). Nastupni mraš je vršen u jednoj koloni, sve do s. Kušića (zaselak Kovačevići), gde su se iz kolone izdvojila dva bataljona 3. srpske brigade, te se jedan uputio preko zaseoka Zečevića na k. 1072, a drugi preko zaseoka Vedića ka Zečevića visu i Kadinoj steni (k. 1292), dok su treći bataljon i neborački delovi produžili pokret sa glavninom divizije.

Dužina marš-rute od s. Gleđice do Pogleda iznosila je oko 15 km. To se odstojanje pod normalnim uslovima moglo preći za oko 4 časa. Međutim, kako su borci bili iscrpeni dotadanjim vrlo čestim i dugim marševima, a te noći bila je magla i pomrčina i čitavo vreme marša padala veoma jaka kiša, a uz to i zemljište bilo dosta ispresecano, što je sve usporavalo kretanje, to je čelo 2. divizije izšlo na komunikaciju tek oko 7 časova 22. aprila.¹³

U međuvremenu, oko 4 časa 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa dobio je naređenje da osi-

¹³ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

guranje komunikacije proširi od divizije (k. 1107) do Vasiljevog vrha (trig. 1520), a takođe da povuče osiguravajuće delove sa k. 974 (1 km severno od Crvene gore) na k. 1176 (1000 m severno od divizije).¹⁴

Baš kada je neprijatelj posedao nove položaje oko komunikacije i vršio pregrupisavanje snaga, pojavile su se jedinice 2. proleterske divizije, tako da su odmah po izlasku na komunikaciju delovi 3. srpske i 2. proleterske brigade stupili u borbu. 1. bataljon 3. srpske brigade je u 7,15 časova iznenada napao Prateću četvu i 1. vod 1. čete 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, koji su branili položaje u rejonu k. 1072 (zaselak Zečevići). Razvila se kratka ali oštra borba u kojoj je 'neprijatelj brzo bio razbijen i nateran da se u panici izvuče prema s. Maskovi. U isto vreme su 1. i 4. bataljon 2. proleterske i levokrilni bataljon 3. srpske brigade koji je nastupao prema Zečevića visu, podišli Pogledu i izvršili snažan napad na 2. i 3. četvu 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa i posle kraće borbe ih okružili. Ipak, neprijatelj je najpre zasuo naše jedinice ručnim bombama i kišom mitraljeskih zrna, a zatim, koristeći maglu, uspeo da se probije iz obruča i povuče prema zaseoku Arsovićima, gde je naišao na jedinice 1. bataljona 3. srpske brigade koji ga je u kratkoj borbi odbacio prema školi u s. Kušićima. Posle toga oba bataljona 3. srpske i 1. i 4. bataljon 2. proleterske brigade obrazovali su odbrambene položaje na Pogledu s kojih su štitili prelazak 4. proleterske brigade i ostalih jedinica 2. divizije preko komunikacije. Neprijatelj je u nekoliko navrata pokušao da povрати Pogled, ali je uvek bio odbijen. U 16 časova, kada su svi delovi 2. divizije prešli preko komunikacije Sjenica – Ivanjica, bataljoni 2. proleterske i 3. srpske brigade su se odlepili od neprijatelja i povukli s Pogleda. Oko 16,45 časova na Pogled je stigao, kao ojačanje, jedan bataljon, nemačkog 4. puka „Brandenburg“, koji je pred mrak izišao i na Vasiljev vrh, ne došavši u dodir s našim snagama. Do 17 časova sve jedinice 2. divizije stigle su na svoje marševske ciljeve i razmestile se: 4. proleterska u s. Presjeci i Vujašima, 2. proleterska na prostoriji s.

¹⁴ Izveštaj 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, (Arhiv VII, k. 27, reg. br. 26/9).

Brezova—s. Katići—s. Stišovići i 3. srpska brigada u s. Brezovi i s. Beloj Crkvi.¹⁵

Prilikom prelaska komunikacije Sjenica—Ivanjica i za vreme borbi sa 1. bataljonom 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, jedinice 2. divizije su imale 4 poginula, 4 ranjena i 3 nestala, dok je neprijatelj imao 8 poginulih, 10 ranjenih i 18 nestalih. Naše jedinice su oštetile jedan nemački tenk i zaplenile 2 mitraljeza i 8.000 metaka.¹⁰

Dvadeset drugog aprila, kada je obavešten da je Udarna grupa prešla komunikaciju Sjenica—Ivanjica, nemački komandant Jugoistoka general Felber je o tome obavestio nemačku Vrhovnu komandu i štab bugarskog 1. okupacionog korpusa.

¹⁵ Ovako je Miodrag Milovanović Lune, 24. aprila zabeležio prelazak komunikacije Sjenica—Ivanjica: „Ovih prethodnih dana nisam pisao ništa. Sta smo sve preživeli i prošli? Retki su napori i ovako dugi pokreti kao ovaj od Šavova preko Vrletnice, Gleđice, Rovina i Javora do Katića. Iz snežne planine spuštali smo se u tople doline Studenice, Moravice i drugih rečica. Niz strme strane i nabujale potoke, koji su toliko nadošli da se ne mogu gaziti. Već se nekoliko drugova utopilo prilikom prelaska preko istih. Uz strahovito strme strane, kao na Vučevo iznad Pive (misli se na bitku na Sutjesci 1943. god. — prim. P. V.) opet u sneg. I tako nekoliko puta. Nekoliko brda i reka, nekoliko planina u neprekidnom maršu. Noć iz sela Rovine preko Ravne Gore na Javor i borba na javorskom putu retka je u mom partizanskom životu. Ona noć iz Milića za Srebrenicu (krajem marta 1942. god. za vreme borbi 2. proleterske brigade u istočnoj Bosni — prim. P. V.) slična je ovoj. Opisati u detalje ovaj marš i ovu noć koju je imala naša brigada je teško. Ovu tipičnu noć! Noć, kada sipa kiša, hladna sa vetrom, a gusta magla pomešana sa pomrčinom, da se ne vidi ni drug ispred tebe, akamo li put, te se hartijice prikačuju drugu na leđa da ne bi prekinuo kolonu. Za noć smo prešli 15 kilometara, a treću noć kako ne spavamo. Samo li se stane, ljudi ležu u blato i otpočinje hrkanje. I najzad, izjutra, na putu po magli, kroz šumu, po kiši — u borbu. Na rovove, na tenkove ... Tek kada smo pošli na Katiće i kada je spala magla, tek sam tada video naše položaje. Da su umeli kukavni dobrovoljci odgurnuli bi nas sa tenkovima. Ali „boj ne bije svijetlo oružje, već boj bije srce u junaka.“ Kada smo se pomerili u ovaj kraj prosto mi je srce zaigralo. Pred nama se ukazuju bregovi na kojima nema snega.“ (Arhiv VII, k. 736, dok. br. 4/7).

¹⁶ Izveštaj 2. divizije, pov. br. 77 od 22. IV 1944, u 16. časova, Arhiv Vojnoistorijskog instituta, kut. 782, br. reg. 26/5; Život i rad 2. divizije u 1944. godini; Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade; Izveštaj 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, (Arhiv VII, k. 27, reg. br. 26/9).

„Crvena divizijska grupa Morača" – kaže se u ovom izveštaju – sada se kreće sa glavninom prema zapadu drumom Ivanjica–Sjenica. Kod Pogleda napadnuta je od delova borbene grupe „Holman" a kod Kladnice vodi borbu sa grupom „Krempler" i četnicima. Prodiranje grupe Morača prema severu je moguće. Prema koncentraciji neprijateljskih delova u rejonu Srebrenica–Vlasenica može se očekivati prelazak neprijateljskih delova preko r. Drine u rejonu Ljubovija–Bajina Bašta. Moguće je sadejstvo dveju neprijateljskih grupa."

U istom izveštaju general Felber je objasnio kako misli da onemogućiti prodor Udarne grupe ka Valjevu i njeno spajanje sa 16. i 17. divizijom. Da ibi to postigao odlučio je da delom snaga produži sa napadom jugozapadno od Ivanjice, a drugim delom da zatvori pravac prodora ka severu. Radi toga je naredio:

- da borbena grupa „Holman" spreči prodor naših jedinica ka Užicu, s tim što će 23. aprila sa Pogleda izvršiti napad u leđa;

- da se 3. bataljon 4. puka „Brandenburg" 23. aprila ujutru uputi preko Užica ika s. Ljubišu radi zatvaranja komunikacije Užice–s. Ljubiš–Kokin Brod;

- da 2. bataljon 2. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa ostane u Užicu kao rezerva;

- da 297. izviđački bataljon 297. divizije krene iz Sjenice za s. Kladnicu gde treba da ojača odbranu;

- da bugarska 24. pešadijska divizija bude spremna za borbu na liniji Užice–Bajina Bašta;

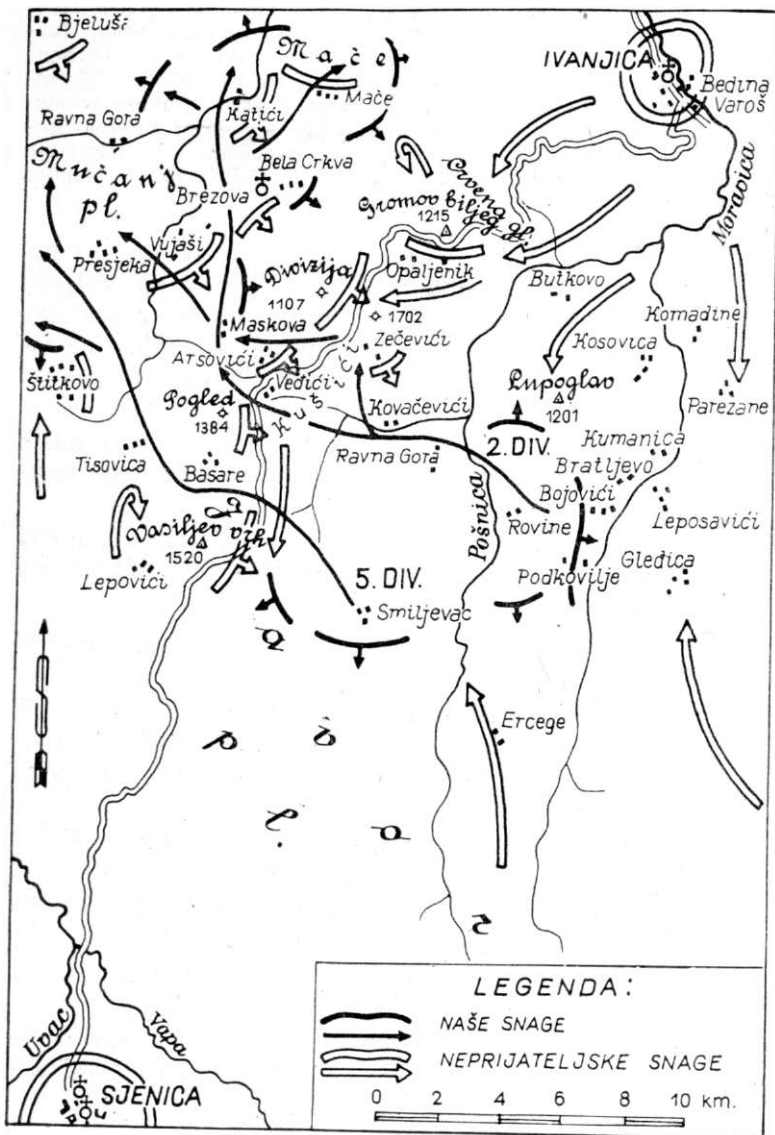
- da bugarska 25. sabirna divizija krene iz doline r. Studenice i napadne naše jedinice s leđa;

- da se sa desne obale r. Drine iz borbene grupe „Tatalović" odmah pošalje jedan bataljon u Užice;

- da snage u dolini r. Ibra i dalje osiguravaju ovu prostoriju, i

- da nemački 696. bataljon poljske žandarmerije u Čačku obrazuje opštu rezervu komandanta Jugoistoka.¹⁷

¹⁷ Telegram komandanta Jugoistoka od 22. IV 1944, (Arhiv VII, br. B–18).

Prelazak preko komunikacije Ivanjica—Sjenica

*Borbe 5. divizije oko komunikacije
Užice – Ljubiš – Nova Varoš*

Dvadeset drugog aprila u 19 časova štab 5. divizije doneo je odluku da pomeri svoje jedinice dalje na zapad, prema pl. Zlatiboru, i da posednu komunikaciju Kokin Brod – Ljubiš – Užice kako bi sprečile dovlačenje novih neprijateljskih snaga iz Užica i Nove Varoši na ovaj sektor. Da bi se ovo ostvarilo, on je naredio pokret brigadama na nove prostorije, koji je trebalo da počne 23. aprila u 4 časa:

– 4. krajiška da krene osnovnim pravcem s. Ojkovica – s. Jasenovo, s tim da se razmesti u s. Bela Reka sa zadatkom da postavi jaka borbena osiguranja na kosama prema s. Ljubišu, ukoliko bude neprijatelja u njemu, a u slučaju da u s. Ljubišu ne bude neprijateljskih snaga, jedan bataljon da smesti u zaseoku Kukanjcima, jedan u s. Terzićima, a ostale jedinice u s. Bela Reka;

– 10. krajiška da pomeri dva bataljona u s. Jasenovo, a dva bataljona u s. Kućane, sa zadatkom da obezbede pravac s. Negbina – s. Jasenovo i postave zasede na komunikaciji prema s. Kokin Brod; takođe da prikupi podatke o jačini i rasporedu neprijateljskih snaga u s. Kokin Brod, Novoj Varoši i na pl. Zlatiboru, u rejonu Borove glave;

– 1. krajiška da se razmesti u rejonu s. G. Trudovo – s. Ojkovica, odakle da zatvori pravce od s. Šitkova i 'pl. Javora, i da poruši most na r. Uvcu, kod s. Kokin Brod.¹⁸

Ujutro 23. aprila jedinice 5. divizije izvršile su pokret na novoodređene prostorije. Sam marš je počeo sa izvesnim zakašnjenjem, jer sve jedinice nisu krenule u 4 časa, kako je to bilo predviđeno, već oko 6 časova. Brigade su se kretale sledećim pravcima:

– desna kolona (4. krajiška) pravcem s. Draškovići – Bijočino brdo (k. 1321) – s. Jasenovo – Bela glava (k. 1337);

– srednja kolona (10. krajiška pravcem s. Draškovići – s. Brđane – Zabrdže (k. 1199) – s. Kućani;

¹⁸ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 104 od 22. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, reg. br. 33/2).

– leva kolona (1. krajiška) pravcem s. Stitkovo–s. G. Trudovo–s. Lučane–Glavica (k. 1202) – s. Lešovići.

Neposredno posle početka marša, oko 7 časova, 2. bataljon 1. krajiške, koji se nalazio u levoj pobočnici, sukobio se sa jednom četničkom grupom iz četničkog 2. mileševskog korpusa i snagama 297. izviđačkog bataljona i legije „Krempler“, koje su pokušale da napadom iz doline r. Uvac, iz rejona s. Božežića, preko s. Debelja, ugroze pokret 1. krajiške brigade.¹⁹ Da bi se slomio napad neprijatelja u borbu je razvijen i 4. bataljon 1. brigade, tako da su oba bataljona u energičnom protivnapadu uspela da odbace neprijatelja u pravcu Sjenice i na levu obalu r. Uvac. Napad neprijatelja podržavala je artiljerija iz rejona Sjenice, a avijacija je bombardovala kolonu glavnine brigade. Oko 15 časova neprijatelj je sa istog pravca ponovo napao 2. bataljon 1. brigade u s. Trudovu, ali je odbijen posle kraće borbe. Na kraju marša, 1. i 4. bataljon su se razmestili na položajima oko s. Lešovića i na južnim padinama Zabrdja (k. 1199), odakle su zatvarali komunikaciju Kokin Brod–s. Ljubiš–Užice, a 2. i 3. bataljon na prostoriji s. G. Trudovo–s. Ojkovica–s. Draškovići, odakle su radi obezbeđenja isturili osiguranja u pravcu r. Uvac i pl. Javor, a izviđačke organe uputili preko s. Stitkovo prema s. Bukoviku i Lepovićima.²⁰

Za to vreme prethodnica 4. krajiške, koja se kretala u pravcu s. Bela Reka, napala je na Bijočinom brdu (k. 1321) Užičku četničku brigadu koja se tu nalazila na predstraži, obezbeđujući čelne jedinice nemačkog 4. puka „Brandenburg“ koje su se odmarale u s. Bela Reka, i posle kraće borbe odbacila je preko Pleća u pravcu škole u s. Bela Reka. Međutim, u pomoć četnicima odmah su upućeni delovi nemačkog 4. puka „Brandenburg“. Oni su, sa oko 50 kamiona pešadije praćene sa osam tenkova i oklopnih automobila, izvršili protivnapad pravcem s. Ljubiš–s. Bela Reka. U protivnapadu je učestvovala i Užička četnička brigada, napadajući od pravca Treštene stene, na

¹⁹ Telegram nemačkog vojnog komandanta Jugoistoka od 22. IV 1944, upućen nemačkom Štabu za vezu pri bugarskom 1. okupacionom korpusu (Arhiv VII. dok. br. B–18).

²⁰ Izveštaj 1. krajiške brigade od 23. IV 1944, u 15,10 časova (Arhiv VII, k. 787A, reg. br. 11/5); Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

levom krilu nemačkih snaga. U takvoj situaciji jedinice 4. krajiške brigade su hitno posele dominirajuće položaje južno od s. Bela Reka, na liniji Bela glava (k. 1337) – Bi-jočino brdo (k. 1321), i pružili snažan otpor brojčano i tehnički nadmoćnijem neprijatelju, koga su podržavali tenkovi i avijacija.

Da bi se sprečio prodor neprijatelja prema s. Ojkovici, ojačala odbrana 4. krajiške i stvorila mogućnost za izvršenje protivnapada, u borbu su, po naređenju štaba 5. divizije, uvedeni 2. i 3. bataljon 10. krajiške brigade. Tako ojačana 4. krajiška je posle elastične zadržavajuće odbrane uspjela da održi svoje položaje, sem na Beloj glavi, koju je neprijatelj zauzeo nakon žešće borbe.

U ovoj borbi, prema našim podacima, neprijatelj je imao oko 40 mrtvih i 50 ranjenih, a oštećeni su 1 tenk. 1 oklopni automobil i 3 kamiona, dok su gubici svih jedinica 5. divizije bili 5 mrtvih i 8 ranjenih.²¹

Neprijatelj je shvatio da naše snage nameravaju da se prebace preko komunikacije Užice–Kokin Brod. Zato je komandant Srpske državne straže u Užicu naredio u 10,30 časova odredu Srpske državne straže u Čajetini da odmah krene preko s. Ljubiša i u sadejstvu sa odredom Srpske državne straže iz s. Rožanstva napadne desno-krilne jedinice 5. divizije u rejonu s. Močioca. U isto vreme zatražio je od komandanta Zlatiborskog četničkog korpusa da Zlatiborska brigada izvrši napad od s. Ljubiša prema pl. Mučanj, a Leteća užička brigada od s. Bela Reka u pravcu s. Močioci, dok je komandanta bugarske 24. divizije zamolio da njegov puk sa Borove glave dejstvuje takođe prema s. Močioci i s. Visokom, gde je trebalo da se poveže sa Požeškim četničkim korpusom.²²

Nasuprot ovakvim namerama neprijatelja, štab 5. divizije preduzeo je sledeće mere: u 19,40 časova izdao je pripremljeno naređenje,²³ a u 20,25 zapovest za napad na neprijateljske snage koje su organizovale odbranu kod

²¹ Operacijski dnevnik 4. krajiške brigade; Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade; Operacijski dnevnik 5. divizije.

²² Depeša Nedićevog majora Đorđevića od 23. IV 1944, (Arhiv VII, dok. S–X–184).

²³ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 105 od 23. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, br. 34/2).

s. Bela Reka i s. Ljubiš, u blizini komunikacije Užice—Kokin Brod.²⁴

Napad je trebalo izvršiti u toku noći 23/24. aprila, a ideja je bila sledeća:

– tri bataljona 1. krajiške i jedan bataljon 10. krajiške brigade da usiljenim maršem, krećući se pravcem s. Močioći—Okruglica—s. Visoka—s. Zeline, izmanevrišu neprijateljsku odbranu kod s. Bela Reka i s. Ljubiš, a zatim, sa dva bataljona ovladaju komunikacijom južno od s. Drenove, poruše most na reči Katušnici i na serpentinama severno od s. Ljubiš, i obezbede pravac od s. Ljubiška Užicu; u isto vreme da dva druga bataljona izbiju na Vladaje (severno od s. Gostilje) i tu poruše komunikaciju i postave osiguranje na pravcu Užice—s. Ljubiš;

– jedan bataljon 4. krajiške da napadne neprijatelja koji je branio položaj na prevoju Bela glava (k. 1337) — Sajmani (južno od s. Bela Reka), radi vezivanja neprijateljskih snaga na tom sektoru; dva njena bataljona da izvrše jači pritisak na istočne zaseoke s. Bela Reka, ovladaju Treštenom stenom (trig. 1288) i odbace neprijatelja prema komunikaciji, a jedan bataljon sa bolnicom i ostalim prištapskim jedinicama da se prebaci u s. Visoka (zaselak Dolovi) ili u rejon grupe kuća kod Preslapa (severoistočno od Dolova);

– 10. krajiška (bez jednog bataljona) da se pomeri u s. Sirogojno, da zatvori pravac š. Ravni—s. Ljubiš i služi kao rezerva divizije za upotrebu na komunikaciji;

– bolnice 1. i 10. krajiške brigade dobile su zadatak da se zajedno sa bataljonima koji su ih osiguravali prebace u s. Čičkovu.

Dvadeset četvrtog aprila oko 3 časa, 1. krajiška brigada je stigla u s. Klekovo, gde se zadržao njen 3. bataljon sa prištapskim jedinicama, a 1, 2. i 4. bataljon su proizveli pokret preko zaseoka Cukavaca, sa zadatkom da dejstvom u desni bok napadnu Nemce, nedičevce i četnike koji su se s položaja k. 1103, k. 1203, Treštena stena (trig. 1288), k. 1216 i Crni vrh (k. 1200) branili na desnoj obali rečice Ljubišnice. U samo svanuće bataljoni 1. brigade su pregazili potok Belu reku, izbili u neposrednu blizinu

²⁴ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 106 od 23. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, br. reg. 35/2).

neprijateljskih položaja i odmah krenuli na juriš zajedno sa jednim bataljonom 4. krajiške brigade. Oko 9,30 časova, nastupajući energično odbacili su neprijatelja s desne obale r. Ljubišnice i do 13 časova, i pored snažnog otpora neprijatelja, ovladali linijom s. Terzići—Crni vrh (k. 1200), a delom snaga prešli na levu obalu Ljubišnice i zauzeli Đavo (k. 1170).²⁵ Sa ovih položaja nastavili su dejstvo prema s. Ljubiš i komunikaciji Užice—Kokin Brod. U ovim borbama 1. krajiška je imala 11 ranjenih.²⁶

U međuvremenu, ostale jedinice 4. krajiške vršile su slabiji pritisak na 3. bataljon 4. puka „Brandenburg“ i četnike u rejonu s. Bela Reka. Zbog sporog i neenergičnog nastupanja one nisu iskoristile uspehe koje je postigla 1. krajiška brigada. S druge strane, to je omogućilo Nemcima da izvuku svoje snage iz s. Bela Reka, da ih upute kao ojačanje odbrane prema 1. krajiškoj i da organizuju otpor na položajima Prisoje (k. 1295), k. 1170, Vranjevika, zaselak Kukanjci (zapadno od komunikacije Užice—Kokin Brod).²⁷ Istog dana upućen im je iz Užica u pomoć na kamionima 2. bataljon 2. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa.

Za to vreme 1, 2. i 4. bataljon 10. krajiške brigade vodili su oko s. Ojkovice slabije borbe s Nemcima i delovima Zlatiborskog i 2. mileševskog četničkog korpusa. Oko podne štab 10. krajiške je povukao svoje isturene delove iz s. Ojkovice, a zatim je cela brigada izvršila pokret preko s. Draškovića za s. Močioce, da kontroliše i zatvara pravac s. Trudovo—s. Bela Reka.²⁸

Da bi se nastavio pokret prema zapadu, ovladalo sektorom oko komunikacije između s. Ljubiša i s. Rožanstva i onemogućilo neprijatelju da koristi komunikaciju za tenkove i manevar svojih snaga, štab 5. divizije je u 13,45 časova naredio:

²⁵ U ovim borbama Zlatiborska i Leteća brigada Zlatiborskog četničkog korpusa imale su 4 mrtva, 16 ranjenih i 7 nestalih (Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog korpusa, Arhiv VII, S—V—br. 1946).

²⁶ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 107 od 24. IV 1944, Arhiv VII, k. 781A, br. reg. 36/2), Operacijski dnevnik 5. divizije i 1. krajiške brigade.

²⁷ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije.

²⁸ Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade.

– da 1. krajiška brigada, koju je ojačao sa dva bataljona 10. krajiške, u toku noći 24/25. aprila izbije na prostoriju s. Drenova – s. Gostilje – s. Trnava, protera neprijatelja iz ovih sela, poruši most na rečici Katušnici i komunikaciju kod s. Trnave i spreči povlačenje neprijatelja iz Ljubiša ka Užicu;

– da 10. krajiška (bez dva bataljona) u prvi sumrak izvrši nastupni marš pravcem s. Močiocci – Savaguće – Zborište (k. 1170) – Preslapa (k. 888) – s. Čičkovo – s. Sirogojno, a zatim napadne nedićevsko-četničke snage koje su se nalazile u rejonu s. Rožanstva i osigura pravac sa severa od s. Ravni;

– da dva bataljona 4. krajiške napadnu neprijatelja u s. Ljubišu, izbiju na liniju Đavo – Djedovac – zaselak Smiljanići i dejuju na desni bok neprijateljskih snaga koje bi pokušale proboj iz Ljubiša prema Užicu, a druga dva bataljona da se zadrže u rejonu Djedovca, s tim da jedan od njih bude u opštoj rezervi divizije, a drugi da osigurava brigadnu bolnicu i pozadinske jedinice brigade.²⁹

Oko 20 časova počeli su pokreti jedinica 5. divizije. Većina jedinica marševala je gotovo čitavu noć, tako da je tek 25. aprila oko 3 časa jedan bataljon 1. krajiške brigade izbio u s. Drenovo i presekao komunikaciju Užice – s. Ljubiš. U isto vreme dva njena bataljona stigla su u s. Gostilje i na levu obalu Katušnice. U s. Drenovi i s. Gostilju naišli su na Zlatiborsku i Užičku (leteću) četničku brigadu, čiji su otpor posle kraće borbe slomili. Zlatiborsku brigadu su odbacili na položaje zapadno od s. Gostilja, dok se Užička brigada povukla u pravcu s. Sirogojna.³⁰ U svanuće 25. aprila, da bi zatvorili komunikaciju Užice – s. Ljubiš za saobraćaj neprijatelja i manevar njegovih snaga, 1. bataljon, zajedno sa jednim bataljonom 10. krajiške brigade,³¹ poseo je položaje u rejonu s. Zeline, a 4.

²⁹ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 107 od 24. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, reg. br. 36/2).

³⁰ Izveštaj 1. krajiške brigade od 25. IV 1944, (Arhiv VII, k. 782, dok. br. 25/6).

³¹ Ovi bataljoni su oko 5 časova izbili u rejon s. Zeline i odmah uvedeni u borbu protiv Užičke (leteće) četničke brigade, koja se povukla iz s. Drenove u pravcu s. Sirogojna.

bataljon iznad s. Drenove (levo i desno od komunikacije), dok je 2. bataljon porušio most na reči Katušnici i na njemu zadržao borbenu osiguranje jačine jedne čete, a sa ostalim snagama postavio obezbeđenje prema četničkim snagama koje su se nalazile na položaju zapadno od s. Gostilja.³² Oko 6 časova izvršen je napad na Ljubičku i Zlatiborsku četničku brigadu kod s. Gostilja. Posle kraće borbe dve čete 2. bataljona 1. brigade slomile su njihov otpor i odbacile ih prema s. Trnavi i s. Rožanstvu. Zarobljena su 3 četnika, a zaplenjeno 1 mitraljez, nekoliko pušaka i manja količina municije. Na strani 2. bataljona poginuo je jedan borac.³³

U međuvremenu je 10. krajiška brigada, bez jednog bataljona koji je bio sa 1. bataljonom 1. krajiške stigla u s. Žižace, a jedinice 4. krajiške na položaje Treštena stena, s. Terzići, s. Čubraci, k. 1141, s. Djedovac. 10. krajiška je postavila osiguranje u pravcu s. G. Kruščice i s. Sirogojna i uputila izviđačke organe prema s. Brekovima i s. Ravnima, a 4. krajiška brigada uputila je jača borbena osiguranja u pravcu zaseoka Smiljanića, s. Ljubiša i s. Bele Reke.

S obzirom da su jedinice 1. krajiške brigade presekle komunikaciju Užice – Kokin Brod i tako u s. Ljubišu izolovala 3. bataljon 4. puka „Brandenburg“ od ostalih nemačkih snaga u rejonu Užica, ovom je bataljonu odmah radiogramom naređeno da što hitnije oslobodi komunikaciju, a po izvršenom proboju da se povuče u Užice. Već oko 7 časova hitlerovci su formirali kolonu i krenuli za Užice. U prethodnici se nalazilo 8 srednjih tenkova, koje je obezbeđivala pešadija, a iza njih kolona od oko 90 kamiona pešadije i 2 baterije topova. Do mosta na reči Katušnici nemačka kolona nije ometana, jer snage 4. krajiške brigade još nisu bile stigle u zaselak Smiljaniće, odakle je trebalo da napadaju neprijatelja i ometaju mu izvršenje marša. Međutim, čim su se Nemci spustili niz serpentine prema Katušnici i izbili pred srušeni most, dočekani su snažnom vatrom sa dobro organizovanih po-

³² Treći bataljon 1. krajiške brigade je ostao u rejonu Prezlapa (k. 888), gde je osiguravao brigadnu bolnicu i ostale pozadinske ustanove brigade.

³³ Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

ložaja 2, 4. i 1. bataljona 1. krajiške brigade, koje je podržavao i brigadni protivtenkovski top, tako da su bili zauzavljani. Posle toga nastala je ogorčena borba u kojoj su Nemci pokušavali da oslobode komunikaciju i probiju se za Užice, a naše snage da im onemoguće ovu nameru. U toj oštroj borbi sva nastojanja hitlerovaca da pređu Katušnicu ostala su bez rezultata.

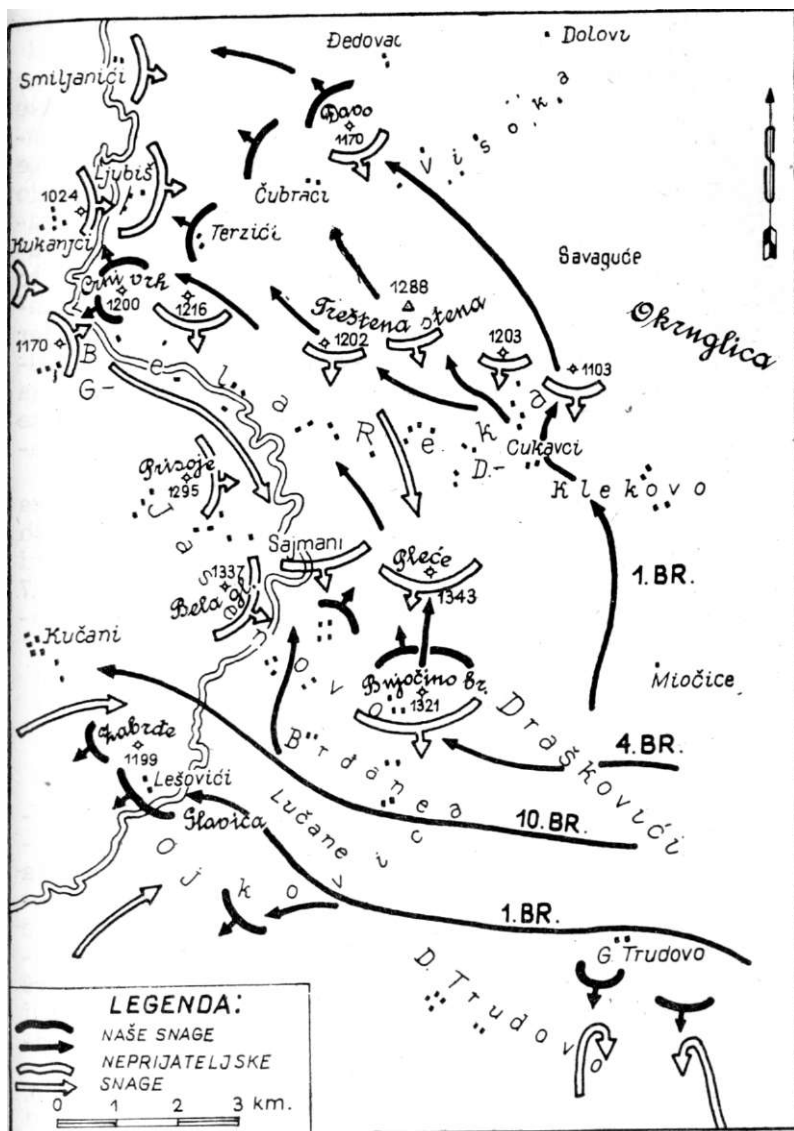
Videći da je proboj za Užice nemoguć komanda 3. bataljona 4. puka „Brandenburg“ zatražila je radiogramom pomoć iz Užica. U isto vreme uputila je zahtev Zlatiborskom i Požeškom četničkom korpusu da iz rejonu s. Rožanstva i s. Ravni napadnu is leđa jedinice 1. krajiške brigade. Oko 14 časova Nemcima je stiglo pojačanje iz Užica (3 tenka i 7 kamiona pešadije iz 1. bataljona nemačkog 4. puka „Brandenburg“).³¹ Takođe su iz Užica ka s. Ljubišu upućena dva bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa. Istovremeno su od s. Alinog Potoka, s. Rožanstva i s. Ravni počeli i napadi Zlatiborske, Užičke i Leteće brigade Zlatiborskog četničkog korpusa (njima su bili pridodati žandarmi poljskih stanica Srpske državne straže iz s. Rožanstva i Čajetine), koje su posle kraće borbe, uz gubitke od 3 poginula, 9 ranjenih i 8 nestalih, uspele da odbace dva bataljona 10. krajiške brigade iz rejonu s. Brda (Bojovići) na desnu obalu r. Veliki Rzav.³⁵

Zbog novonastale situacije štab 1. krajiške brigade bio je primoran da odvoji 1. i 2. bataljon od komunikacije, kako bi zaštitio svoju pozadinu. Time su oslabljeni položaji prema 3. bataljonu nemačkog 4. puka „Brandenburg“. Nemačke snage su ovo iskoristile i oko 15 časova prešle Katušnicu, a zatim se u s. Drenovi, u rejonu k. 897, povezale sa pristiglim pojačanjima i zajedno sa njima uputile u pravcu Užica.

Pošto se 3. bataljon 4. puka „Brandenburg“ probio prema Užicu i na taj način izbegao uništenje u rejonu s. Ljubiša, jedinice 1. i 10. krajiške brigade su izvršile protivnapad na četnike i ponovo ovladale komunikacijom Užice—Nova Varoš (na odseku od Katušnice do Vladaja

³⁴ Dnevni izveštaj nemačke komande Jugoistoka od 25. IV 1944, (Arhiv VII, Minhen N 5/743—749).

³⁵ Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa.

Borbe oko komunikacije Učice—Ljubish—Nova Varoš

i Velikog krša), a četnike odbacile u pravcu s. Ravni i s. Rožanstva.³⁶

Jedinice 4. krajiške brigade su se, skoro celo vreme borbe s Nemcima i četnicima na komunikaciji, nalazile na položaju Davo–k. 1141–Djedovac. Umesto da napadnu desni bok i pozadinu nemačkih snaga dok su se probijale od s. Ljubiša, kako je to prethodnog dana bilo naređeno, tj. da vrše pritisak na sektor s. Bela Reka–zaselak Smiljanići i tako pomognu borbu bataljona 1. krajiške brigade, one su ostale neaktivne. Jasno je da je to uticalo na tok borbe i njen krajnji ishod. Izvesnu nesnelazljivost pokazale su i jedinice 10. krajiške brigade, jer nisu dovoljno energično i blagovremeno intervenisale prilikom napada četnika od s. Ravni i s. Sirogojna prema s. Drenovi i r. Veliki Rzav. Na taj način propuštena je prilika da se Nemcima nanesu mnogo veći gubici, a naročito u naoružanju.

U ovim borbama zarobljeno je 9 četnika, dok se za hitlerovce pretpostavlja da su imali znatan broj mrtvih i ranjenih, ali se taj broj nije mogao utvrditi, jer su oni mrtve i ranjene odveli za Užice. Oštećeni su 1 tenk i 7 kamiona. Jedinice 5. divizije imale su 3 poginula i 8 ranjenih.³⁷

*Podilaženje 2. divizije komunikaciji
Užice–Požega*

Dvadeset trećeg aprila prepodne jedinice 2. proleterske divizije ostale su na ranijim prostorijama: 4. proleterska brigada na položajima oko s. Presjeke i zaseoka Vujaša, 3. srpska oko s. Brezova i s. Bela Crkva, a 2. proleterska u rejonu s. Katića.³⁸ U njihovom rasporedu nije bilo značajnijih promena. Jedino su u prepodnevnom časovima 1. i 3. bataljon 2. proleterske brigade izvršili marš od s. Katića, preko Vodice, do s. Sarenika, gde su isturili jača borbena osiguranja na Vulov točak (k. 962) i Gra-

³⁶ Operacijski dnevnik 5. divizije; operacijski dnevnicima 1. i 10. krajiške brigade; Izveštaj 1. krajiške brigade, str. pov. br. 9 od 5. V 1944, (Zbornik 1/7, str. 430).

³⁷ Operacijski dnevnik 5. divizije.

³⁸ Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

dinu (k. 1140), i uputili izviđačke patrole u pravcu s. Pri-
lika, s. Dobrača i s. Brekova.³⁹

U toku dana neprijatelj je iz rejonu manastira Kli-
sure izbio u s. Dobraču i odmah uputio jednu jaču izvi-
đačku grupu prema položajima 2. proleterske brigade,
pravcem s. Dobrača—Glavica (k. 839) — s. Šarenik, koju
je na Gradini (k. 1140) dočekaio 3. bataljon i posle kraće
borbe odbacio ka s. Dobrači. Istog dana neprijatelj je vršio
napad i od s. Kušića, preko s. Maskove, prema položajima
4. proleterske brigade. Napad nedićevaca i četnika potpo-
magala je artiljerija s položaja u rejonu s. Kušića. Posle
kraće borbe na Crnoj steni (k. 1211) i Maskovoj kosi
(k. 1063 i k. 997) napad je odbijen, a neprijatelj odbačen
prema s. Maskovi. Tom prilikom poginula su od artiljerij-
ske vatre 2 i ranjeno 6 naših boraca.⁴⁰

Kako nije bilo potrebno da se jedinice 2. divizije za-
državaju na ovom sektoru i privlače neprijateljske snage
na sebe, i kako su, prema naređenju štaba Udarne grupe,
trebalo što više da se približe jedinicama 5. divizije i ko-
minukaciji Užice—Požega, koju je trebalo preći narednih
dana, to je štab 2. divizije još u 9 časova naredio:

— 2. proleterskoj brigadi da se razmesti na prostoriji
s. Bjeluša—s. Sarenik, zatvori pravce od Ivanjice i Arilja
i, po mogućstvu, uputi jedan bataljon u Klisuru radi ru-
šenja komunikacije Arilje—Ivanjica;

— 3. srpskoj da se pomeri na raniju prostoriju 2.
proleterske brigade (severozapadni zaseoci s. Brezove i s.
Katića), sa zadatkom da zatvori pravce koji izvode na tu
prostoriju od Ivanjice i s. Kušića, a naročito da kontroliše
dolinu Gradovičke reke;

— 4. proleterskoj da izvrši marš iz Vujaša na pro-
storiju s. Močioci—s. Presjeka—s. Ravna Gora—s. Kle-
kovo i zatvori pravce od s. Maskove i s. Bele Crkve, kao
i pravac s. Stitkovo—s. Trudovo—s. Močioci.

Naređenjem je predviđeno da se pokreti jedinica
izvrše što ranije, po mogućstvu još u toku dana.⁴¹

³⁹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁴⁰ Život i rad 2. divizije u 1944. godini; Operacijski dnevnik
2. proleterske brigade.

⁴¹ Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 55 od 23. IV 1944,
(Arhiv VII, k. 733, reg. br. 50/1).

Međutim, kako se sve jedinice 2. divizije još nisu bile odmorile od ranijih marševa i borbi i kako je postojala opasnost da neprijateljska avijacija osmotri kretanje kolona, to je pomeranje 2. proleterske i 3. srpske brigade počelo tek po padu mraka. One su se u toku noći 23/24. aprila, po izvršenom maršu, postavile na određene im prostorije. Jedino je 4. proleterska brigada izvršila pokret u toku dana. Ona je krenula oko 12 časova, tako da je u 17 časova stigla u s. Klekovo. Da bi se obezbedile, sve tri brigade su isturile osiguranja u pravcu s. Kušića, Ivanjice, Arilja i s. Trudova i prema ovim mestima uputile izviđačke organe, kojima je naređeno da prikupe što detaljnije podatke o neprijatelju, njegovim namerama, jačini i rasporedu.⁴²

Dok su ostale jedinice 2. divizije marševale, 3. bataljon 2. proleterske brigade napao je nedičevce i Nemce koji su se nalazili kod škole u s. Dobrači. Posle kraće borbe, u kojoj nije uspeo da odbaci neprijatelja prema komunikaciji Arilje–Ivanjica, bataljon se povukao u rejon Gradine, na svoj polazni položaj.⁴³

Planom je bilo predviđeno da se jedinice 2. divizije 24. aprila ujutru približe komunikaciji Užice–Požega, i to: 2. proleterska brigada u s. Grivsku, 3. srpska u s. Kruščicu, a 4. proleterska u s. Bjelušu i s. Visoku. Međutim, da bi se ljudstvo dobro odmorilo i što bolje pripremila za predstojeći marš preko komunikacije Užice–Požega i prodor u rejon Valjeva, naređenje za ovo pomeranje privremeno je povučeno, tako da su brigade 2. divizije ostale na istim prostorijama koje su bile dostigle protekle noći.⁴⁴

U toku dana na pravcu 2. divizije nije bilo jačih borbi. Manje borbe s četnicima Požeškog korpusa vodile su, u sadejstvu sa snagama 5. divizije, čelne jedinice 4. proleterske brigade kod s. Visoke.⁴⁵ Takođe je oko 10 časova 3. bataljon 2. proleterske brigade odbio napad oko 100 nedičevaca i dva nemačka tenka na Gradinu. Tom prilikom neprijatelj je odbačen preko Glavice (k. 839) u

⁴² Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

⁴³ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁴⁴ Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

⁴⁵ Isto

pravcu s, Dobrače (zaselak Miloševići) i Toklina brda (k. 943).⁴⁶

2. proleterska brigada je u 24 časa povukla svoje isturene delove s Vulovog točka i Gradine, prikupila se u s. Sareniku (zaselak Jagonjci) i odmah kao desna kolona 2. divizije izvršila nastupni marš pravcem s. Brekovo—Lukića vrhovi—zaselak Volujak—s. Grivska. Na položaju Lukića vrhovi—Lisjačke livade ostao je 3. bataljon radi zatvaranja pravca Klisura—s. Visoka i pravca koji od Arilja, preko s. Latvice, izvodi prema s. Brekovu. 4. bataljon se razmestio u zaseoku Biljevcu, kao brigadna rezerva, a 1. i 2. bataljon, pošto su razbili delove Požeškog četničkog korpusa na Volujaku, Ornici i Metaljki, u s. Grivska, odakle su isturili borbena osiguranja i izviđačke grupe prema Nebeskoj (trig. 984) i s. D. Kruščici.⁴⁷

3. srpska brigada počela je marš takođe u 24 časa osnovnim pravcem s. Katići—s. Bjeluša—s. Brekovo—s. G. Kruščica, gde je stigla 25. aprila u svanuće i odmah preduzela jednim bataljonom napad na snage Požeškog četničkog korpusa koje su branile položaj Šarsko brdo—Zaboj—Glavica. Posle kraće borbe bataljon je zauzeo neprijateljske položaje, odbacivši četnike u pravcu s. D. Kruščice i s. Sjeverova.⁴⁸

U isto vreme jedinice 4. proleterske brigade izvršile su marš iz rejona s. Ravna Gora i preko Okruglice i Sivoljaka (k. 1090) prebacile se u s. Visoku, gde su se razmestile radi odmora i uspostavljanja veze s jedinicama 10. krajiške brigade.⁴⁹

I u toku 25. aprila jedinice 2. proleterske divizije vodile su manje borbe s četnicima koji su pokušavali da im spreče prodor prema komunikaciji Užice—Požega. Zbog ishoda borbi sa jedinicama 5. divizije na komunikaciji Užice—Kokin Brod četnici su izgubili samopouzdanje. Zato je njihov otpor koji su pružili snagama 2. divizije bio znatno slabiji nego ranijih dana. 1. i 2. bataljon 2. proleterske brigade napali su u 11 časova Požeški četnički korpus na položaju k. 926 (Radobuđsko brdo)—Nebeska (severno od s. Grivske). Posle kraće borbe bataljoni 2. bri-

⁴⁶ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁴⁷ Isto

⁴⁸ Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

⁴⁹ Isto

gade ovladali su ovim položajima, a četnike primorali da se povuku preko s. Radobuđe i s. Sjeverova na levu obalu r. Velikog Rzava, u pravcu s. Svračkova i Arilja, gde su organizovali nove položaje.⁵⁰

Istovremeno, kod s. Razložine čelni delovi 4. proleter-ske brigade razbili su jednu manju grupu četnika iz Zla-tiborskog korpusa, a jedinice 3. srpske kod s. D. Kruščice delove Požeškog korpusa, koje su odbacile u pravcu s. Roga.⁵¹

Iz depeše komandanta Požeškog četničkog korpusa od 26. aprila vidi se da je korpus vodio tešku borbu u s. Vi-sokoj, da je u toj borbi imao 9 poginulih i nestalih i 3 ra-njena četnika i da se s položaja Nebeska—s. D. Kruščica—s. Sjeverovo povukao prema s. Svračkovu.⁵²

U međuvremenu, 25. aprila, štab Udarne grupe je dobio naređenje od Vrhovnog štaba da obe divizije što pre pređu komunikaciju Višegrad—Užice—Požega i izbiju na prostor pl. Jelova gora—pl. Povlen—pl. Maljen kako bi pomogle 16. i 17. diviziji prilikom forsiranja r. Drine i njihovog prelaska iz istočne Bosne u Srbiju.⁵³

Imajući to u vidu, a pošto su se borbe 5. divizije s Nemcima, četnicima i nedićevcima na komunikaciji Užice—Ljubiš—Kokin Brod i podilaženje jedinica 2. di-vizije komunikaciji Užice—Požega uspešno završili, štab Udarne grupe je zaključio da postoje povoljni uslovi za dalji prodor na sever, u zapadnu Srbiju. S tim u vezi, oko podne 25. aprila održan je u s. Visokoj zajednički sastanak štabova 5. i 2. divizije. Na tom sastanku diskutovalo se o izboru pravca, načinu prodora prema Valjevu i formi-ranju marševskih kolona. Posle svestrane diskusije jedno-glasno je usvojena odluka da se prodor na sever izvrši u dve napadne kolone:

— 5. krajiška divizija, ojačana 4. proleterskom bri-gadom i jednim bataljonom 2. proleterske brigade koji će primiti teške ranjenike 2. i 3. brigade 2. divizije, da pre-

⁵⁰ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁵¹ Izveštaj štaba 2. divizije, pov. br. 82 od 30. IV 1944, (Arhiv VII, k. 782, reg. br. 35/5).

⁵² Depeša br. 5440, od 26. IV 1944, Arhiv Udbe, kut. 13—P; Depeša br. 44 od 25. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/50).

⁵³ Dnevnik M. Morače.

duzme marš severoistočnim ograncima pl. Zlatibora, pređe komunikacije Užice—Čajetina—Nova Varoš, Užice—Višegrad i Užice—Bajina Bašta i izbije na prostor s. Varde;

— 2. proleterska divizija (bez 4. proleterske i jednog bataljona 2. proleterske brigade) da izvrši marš na sever, pređe komunikacije Užice—Požega i Užice—Valjevo, a zatim na prostoru pl. Jelove gore i s. Varde ponovo se sastane sa 5. krajiškom divizijom.⁵⁴

U toku narednih pet dana jedinice 2. i 5. divizije izvršice ovu odluku Vrhovnog štaba i štaba Udarne grupe. One će prevaliti put dug oko 100 km i pod vrlo teškim uslovima proćiće se u rejon pl. Povlena, noseći sa sobom veliki broj teško ranjenih boraca, i preći pod borbom nekoliko komunikacija na kojima će ih neprijatelj uzastopno sačekivati s namerom da ih odbaci na jug. Posle toga obe divizije će se ponovo sastati u rejonu s. Varde.

*Prelazak 5. divizije preko komunikacije
Užice—Čajetina—Nova Varoš*

Želeći da se još više približe komunikaciji Užice—Čajetina—Nova Varoš koju su imale preći, jedinice 5. krajiške divizije su se noću 25/26. aprila prebacile na nove prostorije. 4. krajiška brigada izvršila je marš pravcem zaselak Smiljanići—s. Gostilje—s. Trnava—s. Alin Potok—s. Rudine. Stigavši na tu prostoriju, istorila je borbena osiguranja na Gornju previju (k. 1001), k. 1091 i k. 819, sa zadatkom da zatvore pravce Kraljeva Voda (sada Partizanske Vode)—s. Rudine, Čajetina—s. Rudine i s. Mačkat—s. Kriva Reka—s. Rudine, i uputila izviđačke patrole u pravcu komunikacije Užice—Čajetina—Nova Varoš da ispitaju da li na njoj ima neprijateljskih snaga. Prilikom ovog pokreta njene jedinice su u s. Alinom Potoku i u s. Rudinama vodile kratku borbu sa slabijim snagama četničkog Zlatiborskog korpusa, koje su lako razbijene. Neprijatelj je pobeo u pravcu s. Kriva Reka.

10. krajiška izvršila je marš pravcem s. Zičači—s. Sirogajno—s. Trnava i zanoćila na prostoriji s. Trnava—

⁵⁴ Dnevnik M. Morače.

s. Rožanstvo, isturajući borbena osiguranja na Čumski vrh, Lupoglav, k. 880 i k. 872, a izviđačke patrole prema Smiljanskom zakosu (trig. 1359), s. Nikojevićima i s. Krivoj Reci. U s. Rožanstvu brigada je u kratkoj borbi razbila jednu grupu četnika Zlatiborskog korpusa i odbacila je takođe u pravcu s. Krive Reke. Tom prilikom je 1 četnik poginuo, a 2 su zarobljena. Zaplenjene su 3 puške.

1. krajiška razmestila se oko 4 časa na prostoriji južno od 4. krajiške brigade, u s. Gostilju i s. Rakovici, isturajući osiguranje i izviđačke organe u pravcu s. Rožanstva, s. Bele Reke i planine Čigote.

U isto vreme 4. proleterska i 2. bataljona 2. proleterske brigade, pošto su primili sve teške ranjenike 2. divizije i izvršili marš pravcem s. Visoka—Preslapa—s. Zelina—S. Drenova, stigli su u s. Gostilje i tu se razmestili, očekujući naređenje štaba 5. divizije za dalji pokret.⁵¹

Novom odlukom štaba 5. divizije predviđeno je da se jedinice jedan dan odmore i da za to vreme izviđačko-obaveštajna služba ispita jačinu neprijatelja u okolnim garnizonama, kao i njegove snage na komunikacijama Užice—Čajetina—Nova Varoš i Užice—Višegrad. Na osnovu prikupljenih podataka trebalo je da se donese konačna odluka o pravcima daljeg pokreta jedinica i o načinu prelaska pomenutih komunikacija.

U vezi s tim štab 5. divizije je 26. aprila u 14 časova naredio 4. krajiškoj brigadi da uputi dva bataljona u rejon s. Drijetnja (oko 4 km jugozapadno od Užica) ša zadatkom da vrši pritisak na neprijateljski garnizon u Užicu, postavi zasede na komunikaciji Užice—Čajetina i svojim dejstvom u neposrednoj blizini Užica priveže neprijatelja za odbranu grada. 4. proleterskoj je naređeno da uputi dva bataljona u rejon s. Rudina radi ojačanja glavnine 4. krajiške i zatvaranja pravca od Čajetine i Palisata, a sa dva bataljona da se zadrži u s. Alinom Potoku i s. Trnavi. Ostalim jedinicama je naređeno da ostanu na ranijim položajima.⁵⁰

Istog dana u 19 časova dva bataljona 4. krajiške brigade krenula su iz s. Rudina pravcem s. Mušvete—Cerovo

⁵⁵ Operacijski dnevnik 5. divizije i 1, 4. i 10. krajiške brigade; Dnevnik M. Morače.

⁵⁶ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 109 od 26. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, br. reg. 38/2).

(k. 898), gde su u zoru 27. aprila bez borbe prešla komunikaciju Užice—Čajetina, a zatim nastavila marš preko s. Kačera za s. Drijetanj da bi postavila zasede na velikim serpentinama prema Užicu. U toku marša u zaseoku Zarićima (2 km severozapadno od s. Mačkata) iznenadili su komoru Leteće brigade Zlatiborskog četničkog korpusa i bez otpora zarobili 4 četnika, kod kojih je pronađena arhiva ove brigade; zaplenjena su i 3 sanduka puščane municije i oko 3 000 metaka za automat, koje su hitlerovci uputili četnicima, kao i 6 konja sa namirnicima. Jedna četa 4. krajiške, koja je sa Cerove upućena prema s. Mačkatu, napala je u školi Zlatiborsku četničku brigadu. Napad je bio iznenadan i silovit, tako da je naša četa posle kraće borbe uspela da odbaci četnike u pravcu s. Kriva Reka. Zarobljeno je 11 četnika, a zaplenjeni su jedan puškomitraljez, nekoliko pušaka i manja količina municije.⁵⁷

Dok su ovi bataljoni 4. krajiške maršovali prema s. Drijetnju, štab 5. divizije je odlučio da se i ostale jedinice što pre prebace zapadno od komunikacije Užice—Čajetina—Nova Varoš, a zatim produže prema železničkoj pruzi Užice—Višegrad. U želji da neprijateljske snage angažuje na širokom frontu i veže za garnizone u Užicu, Čajetini i Palisatu štab 5. divizije je 27. aprila u 2,20 časova naredio jedinicama da komunikaciju pređu u tri odvojene marševske kolone, i to:

— desna kolona (10. krajiška brigada) da odmah izvrši marš pravcem s. Rožanstvo—Lupoglav (k. 998) — Vrhovi (k. 872) — Tamjanica—s. Mačkat—s. Zigale—s. Cvetići, s tim da jedan bataljon uputi kao desnu pobočnicu da kod Bele zemlje u rejonu k. 747 zatvori pravac s. Ljubanje—s. Kačer—s. Zigale, a po završenom maršu da se razmesti u s. Zigalama i s. Cvetićima;

— srednja kolona (4. proleterska brigada, dva bataljona 4. krajiške, 2. bataljon 2. proleterske i Ibolnica 2. i 5. divizije) da izvrši marš pravcem s. Alin Potok—s. Rudine—s. Mušvete—s. Čorovići—s. Kneževići—Nikolino brdo (k. 724) — zaselak Lekići—zaselak Jačimluk—zaselak

⁵⁷ Dnevnik Ljubodraga Durića, Arhiv VII, k. 736A, br. reg. 1/9a; Depeša Zlatiborskog korpusa br. 171 od 28. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/52).

Pavlovići. Da bi se obezbedio prelaz kolone preko drumu, 4. proleterska brigada treba da uputi jedan bataljon u s. Jevremoviće da u rejonu k. 718 zatvori pravac Čajetina – s. Kneževići, a 4. krajiška da orijentiše jedan bataljon prema s. Mačkatu; po izvršenom prelazu obe brigade treba da povuku osiguravajuće delove i da se razmeste na prostoriji s. Branešci – zaselak Pavlovići;

– leva kolona (1. krajiška brigada) da izvrši marš pravcem s. Gostilje – s. Rakovica – Crni vrh (k. 989) – Kraljeva voda – k. 971 – Bele vode – Cavil (k. 1018) – s. Podgorica – s. Šljivovica, da se razmesti u zaseocima Rosuljama i Rudinama i da postavi borbena osiguranja prema s. Palisatu, Čajetini i s. Kremni.⁵⁸

Pre podne, 27. aprila, brigade 5. divizije su povukle osiguravajuće delove i krenule širokim frontom određenim pravcima. Neprijatelj je znao da naše snage namestavaju da se prebace preko komunikacije Užice – Čajetina – Nova Varoš. Računao je i na mogućnost da izvrše napad na Užice i Čajetinu. Zato je u toku dana pokušao da uputi ojačanja prema Čajetini, a znatne snage je postavio na položaje u s. Ljubanjama, na brdu Zabučju i na kosama zapadno od s. Sinjevca, radi neposrednog obezbeđenja Užica, dok je iz Čajetine izbacio deo snaga na položaje kod s. Jevremovića. Oko 9 časova krenula je iz Užica ka Čajetini jedna kolona bugarske 24. pešadijske divizije sa oko 50 kola materijala, koju je pratila pešadija i jedan brdski top. Kolona je oko 10 časova izbila u Surduku (oko 3 km jugozapadno od Ušća), gde je naišla na zasedu 1. bataljona 4. krajiške brigade, koja je tu bila postavljena. Posle oštre borbe gotovo čitava neprijateljska kolona je uništena. Na to je odmah upućena iz Užica, kao pojačanje, jedna nemačka motorizovana kolona iz sastava nemačke borbene grupe „Holman” koju je pratilo 6 srednjih tenkova. Na serpentinama u Surduku razvila se dramatična borba između 1. bataljona 4. krajiške brigade i nemačko-bugarskih snaga podržavanih vatrom sa neprijateljskih položaja oko Užica. Pred nadmoćnijim neprijateljem, koji je ulagao krajnje napore da probije naše položaje, a i zbog efikasne bočne neprijateljske vatre s po-

⁵⁸ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 110 od 27. IV 1944, (Arhiv VII, k. 781A, br. reg. 39/2).

ložaja kod s. Sinjevca i na Zabučju u bokove naše zasede, 1. bataljon 4. krajiške se povukao sa k. 760 (severoistočno od s. Drijetnja) i postavio na novi položaj u rejonu Petlovog brda (k. 824). Pošto su ovladali Surdukom, Nemci i Bugari su uveli u borbu nove snage pokušavajući da zauzmu Petlovo brdo i Belu zemlju, ali su bili suzbijeni otporom bataljona 4. krajiške brigade i jedinica 10. krajiške brigade, koje su u međuvremenu od s. Rožanstva izbile na Belu zemlju. Borba je vođena skoro ceo dan, a predveče su se naše jedinice povukle u rejon s. Kačera, jer su morale da nastave pokret da bi prešli železničku prugu i drum Užice—Višegrad.⁵⁹

Za to vreme ostale snage 5. divizije, uz manje borbe, prelazile su preko druma. 10. krajiška brigada maršovala je predviđenim pravcem. Prilikom izbijanja njene desne pobočnice (2. bataljona) na Belu zemlju došlo je do borbe s jedinicama Leteće i Zlatiborske brigade Zlatiborskog četničkog korpusa, Odreda poljske straže sreza užičkog i Užičke žandarmerijske čete, koje su sa pravca s. Kriva Reka i od s. Ljubanja napadale s leđa zasedu 4. krajiške brigade u Surduku i tako pomagale Nemcima i Bugarima da se probiju od Užica ka Čajetini. U energičnom napadu, 2. bataljon 10. krajiške zbacio je četnike i nedićevce sa Bele zemlje i proterao ih u pravcu s. Ljubanja. Pošto je prešla drum, brigada je nastavila marš prema određenoj joj prostoriji, gde je stigla istog dana pre pada mraka/¹⁰

Srednja kolona je počela marš u 10 časova. Pre izbijanja glavnine kolone na komunikaciju Užice—Čajetina, dva bataljona 4. proleterske brigade su upućena na položaj u rejonu s. Čumića (oko 3 km istočno od Čajetine) da obezbeđuju kolonu od eventualnog dejstva neprijateljskih snaga s Palisata i iz Čajetine, a dva bataljona, koja su posle kraće borbe odbacila slabije snage Nedićeve žandarmerije iz s. Jevremovića, postavila su se na liniju s. Jevremovići—Beli kamen (k. 900) i sa ovih položaja

⁵⁹ Operacijski dnevnik 5. divizije; Dnevnik Ljubodraga Đurića.

⁶⁰ Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade; Naredba o pohvali komande Srpske državne straže, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 32/59—60; Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa, (Arhiv VII, S—V—1946).

neposredno osiguravala prebacivanje bolnica i komora preko druma. Do 16 časova je cela srednja kolona prešla drum između s. Jevremovića i s. Kneževića, a zatim produžila marš na predviđenu prostoriju, tako da se do 22 časa razmestila u zaseocima Sainovini, Jačimluku, Tomačićima i Pavlovićima.⁶¹

1. krajiška brigada, koja je imala zadatak da obilaznim manevrom veže neprijateljske snage za odbranu s. Palisata i Čajetine i tako omogućiti lakše prebacivanje ostalih snaga preko komunikacije Užice—Čajetina, krenula je u 10 časova iz s. Rakovice. Maršujući predviđenim pravcem i ne nailazeći na otpor neprijateljskih snaga, brigada je u 14 časova, kod Kraljeve vode, izbila na drum Užice—Čajetina—Nova Varoš. Već do 15 časova sve njene jedinice su prešle drum. Bugarske snage iz s. Palisata i iz rejonu Borove glave nisu jače intervenisale. Jedino su minobacačima gađali kolonu 1. brigade, ali jače nisu uticale na izvršenje marša. Produžujući u određenom pravcu, brigada je oko 18 časova stigla u rejon s. Šljivovice i razmestila se u zaseocima Rosulje, Rudine i Gaj.⁶²

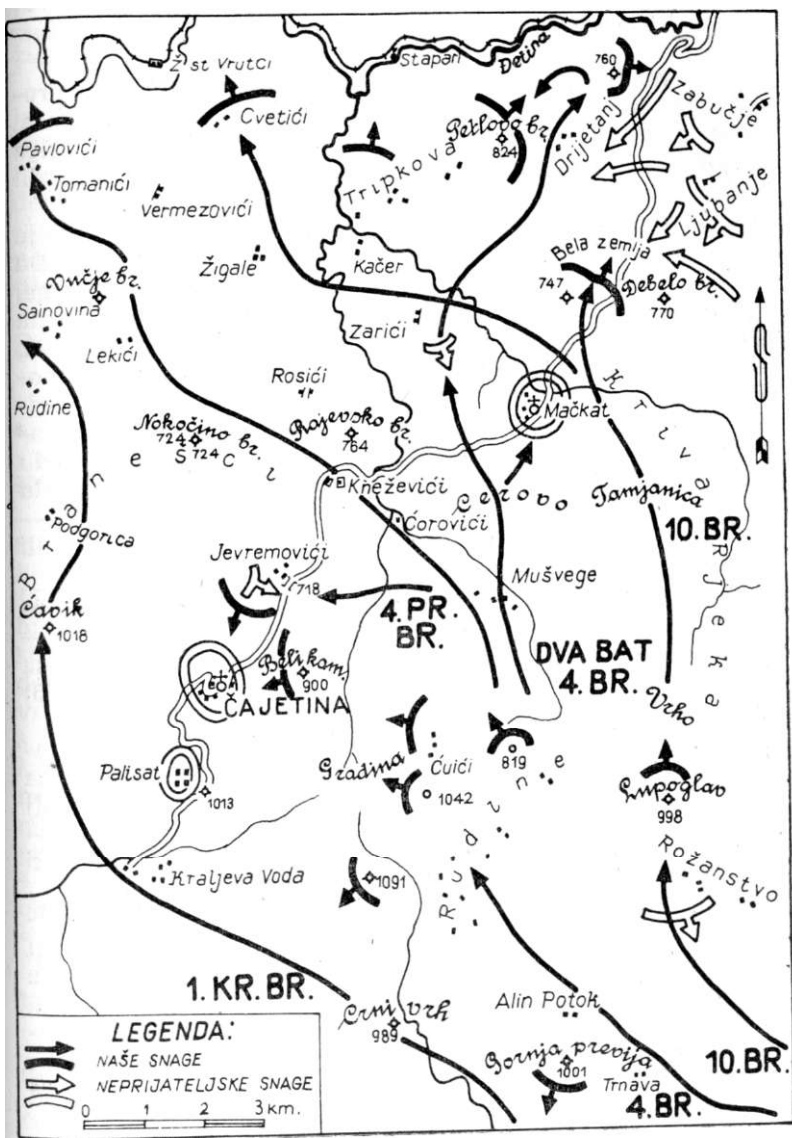
Pošto su prešle komunikaciju Užice—Čajetina—Nova Varoš i poseli prostoriju s. Šljivovica—s. Branešci—s. Zigale, sve jedinice 5. divizije su razvile široku izviđačko-obaveštajnu službu u pravcu Užica, Čajetine i željezničke pruge Užice—Višegrad radi prikupljanja podataka o neprijatelju, njegovim namerama, jačini i rasporedu.

U borbama sa jedinicama 5. krajiške divizije, na komunikaciji Užice—Čajetina—Nova Varoš, nemački i bugarski vojnici, nedićevci i četnici imali su preko 60 poginulih i isto toliko ranjenih, dok su im 22 vojnika zarobljena, a zaplenjen jedan puškomitraljez, 26 pušaka i dosta drugog ratnog materijala. Na strani jedinica 5. divizije bila su samo dva borca ranjena.⁶³

⁶¹ Operacijski dnevnik Prateće čete 4 proleterske brigade, (Arhiv VII, mikrofilm, lokalni muzeji, br. 5/1—135).

⁶² Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

⁶³ Operacijski dnevnik 5. divizije, 1, 4. i 10. krajiške brigade i Prateće čete 4. proleterske brigade; Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa.

Prelazak 5. divizije preko druma Vžice—Čajetina—Nova Varoš

*Prelazak 2. divizije preko komunikacije
Užice – Požega*

U međuvremenu, 2. proleterska divizija (bez 4. proleterske brigade) prodirala je na sever istočno od Užica. Njen zadatak je bio da pređe komunikaciju između Užica i Požege, a zatim produži ka pl. Jelovoj gori i s. Vardi.

Dvadeset šestog aprila u 10,15 časova štab 2. divizije naredio je pokret 2. proleterskoj i 3. srpskoj brigadi. Da bi što lakše i ranije prešle komunikacije Užice–Požega, obe brigade trebalo je još u toku dana da se prikupe na prostoriji s. Sjeverovo–s. Kruščica i s nje, u 17,30 časova, izvrše marš, kako bi u toku noći 26/27. aprila prešle pomenute komunikacije. Planom je bilo predviđeno da brigade pređu drum Požega–s. Drežnik između 19 i 20 časova, a železničku prugu i drum Užice–Požega između 22 i 23 časa. Nastavljajući pokret na sever, one su između 1 i 2 časa, 27. aprila, trebalo da pređu drum Užice–s. Zdravčiči–Požega. Predviđeno je da se prelazak ovih komunikacija izvrši u dve marševske kolone;

– desna kolona (3. srpska brigada) pravcem s. Sjeverovo–s. Brđani–s. Zlakusa–s. Uzići–s. Radovci–s. Vranjani–s. Bošnjaci–Bobija (k. 696) –M. Crnokosa (trig. 698) – s. Zaselje–s. Kalenići–Bobija (trig. 775) – Granica (k. 787);

– leva kolona (2. proleterska brigada bez 2. bataljona) pravcem Vranjevina (k. 765) – s. Vidići–Gradina (trig. 932) – s. Potpeće–s. Potočanja–s. Gorjani–Serelj (trig. 651) – s. Tvrđići (k. 372) – s. Dobri Do (k. 375) – s. Belotići–s. Bratinovići–s. Čikavci–Gujin kamen (k. 685).⁶⁴

Po izvršenom prelasku komunikacije, 3. srpskoj brigadi je stavljeno u zadatak da se razmesti na prostoriji s. Kalenići–Bobija (trig. 775) – Granica (k. 787) i odatle zatvori pravce koji izvode na tu prostoriju od Kosjerića, s. Ježevice i komunikacije Požega–s. Kalenići, a 2. proleterskoj – da se razmesti na liniji s. Belotići–s. Braturovići–s. Lelići–Gujin kamen i da zatvori i kontroliše

⁶⁴ Naređenje štaba 2. divizije, op. br. 59 od 26. IV 1944, (Arhiv VII, k. 733, reg. br. 54/1).

pravce koji izvode na njenu razmeštajnu prostoriju sa zapada i juga, od komunikacija Užice–Kosjerić i Užice–Požega.

Ovakva zamisao štaba 2. proleterske divizije za prelazak komunikacije Užice–Požega bila je pravilna: osnovni raspored snaga odgovarao je zadatku i situaciji i bio je tako elastičan da se mogao menjati u toku izvođenja marša, ako bi to nametnula neprijateljska dejstva.

Da bi onemogućio ostvarenje zamisli štaba 2. divizije neprijatelj je prema našim snagama postavio jedinice Zlatiborskog i Požeškog četničkog korpusa, i to:

- 1. požeškoj brigadi je naređeno da brani položaj Presedlina–Blagaje–Pandurište–Tomin grob;
- • Uzička brigada je upućena u rejon s. Drežnika;
- 2. požeška brigada je zatvarala pravac s. Zirovo–s. Viroštak;
- – Ariljska brigada je osiguravala pravac s. Kruščica–Arilje.⁶³

U popodnevnom časovima 26. aprila pristupilo se sprovođenju naređenja štaba 2. divizije. srpska brigada na vreme je prikupila svoje bataljone u s. Sjeverovu i u 17,30 časova krenula pravcem koji joj je bio određen. Da bi se glavnina brigade obezbedila od neprijateljskih dejstava sa pravca Požege, upućen je jedan bataljon kao desna pobočnica pravcem s. Roge–s. – Drndari–Veliki vrh–s. Uzići–k. 502–k. 372–<s. Vranjani. On je u s. Rogama naišao na Leteći bataljon 2. požeške brigade i u kratkoj borbi ga razbio,⁶⁶ a zatim je, ne nailazeći na otpor neprijatelja, 27. aprila oko 1 čas izbio na ž. st. Uzići, gde nije uništio postrojenja i staničnu zgradu, niti porušio prugu, već je odmah produžio određenim pravcem i oko 4 časa postavio se na liniju k. 502–k. 372–k. 323 radi obezbeđenja prelaza glavnine brigade preko drumu Užice–s. Zdravčici–Požega.

Za to vreme ostale jedinice 3. srpske brigade, neometane od neprijatelja, maršovale su predviđenim pravcem,

⁶⁵ Naređenje komande požeških četničkih brigada od 25. IV 1944, (Arhiv VII, S–V–br. 5914).

⁶⁶ Pismo komande požeških četničkih brigada 2. požeškoj brigadi, od 28. IV 1944, (Arhiv VII, S–V–br. 5928); Izveštaj Letećeg bataljona 2. požeške četničke brigade od 26. IV 1944, (Arhiv VII, S–V–br. 5924).

tako da su već oko 5 časova 27. aprila prešle i poslednju komunikaciju. Prilikom prelaska železničke pruge kod s. Uzića ni one nisu porušile prugu. Oko 7 časova brigada je izbila na liniju s. Granica—s. Zaselje, gde se razmetila. Prethodno je u s. Dobrodolu (sada Lunovo Selo) razoružala dva četnika koja su čuvala četničku radio-stanicu dometa 200 km. Radi sopstvenog obezbeđenja, isturila je borbena osiguranja na Granicu (k. 787), Gradinu (k. 789) i na k. 668, a izviđačke patrole uputile prema Požegi, dolini r. Skrapeža, Crnokosi i s. Trnavi.⁶⁷

2. proleterska brigada, koja je naređenje za prelazak komunikacije Užice—Požega primila tek oko 15 časova, prilično je zakasnila sa prikupljanjem jedinica u severnim zaseocima s. Kruščica, tako da je i pokret iz s. Sjeverova počela kasnije od 3. srpske brigade. U prethodnici kolone nalazio se 4. bataljon, iza njega štab 2. divizije i štab brigade, brigadna intendantura i bolnice sa lakšim ranjenicima, a u zaštitnici 3. bataljon, dok je 1. bataljon, kao leva pobočnica, upućen pravcem s. Drežnik—Milića brdo—s. Potočanje—s. Sevojno—Trešnjica—s. Ponikovica—s. Kamenica—s. Lelići, sa zadatkom da između ž. st. Sevojno i ž. st. Gorjani poruši železničku prugu i osigurava glavninu brigade od iznenadnog dejstva neprijatelja od Užica. Zbog zakašnjenja, a i zbog jako ispresecanog zemljišta, jedinice 2. brigade su se veoma sporo kretale, a naročito prilikom penjanja i spuštanja preko Gradine, tako da je čelo kolone prešlo r. Djetinju i izbilo na drum i železničku prugu Užice—Požega tek oko 5 časova 27. aprila. Prethodnica brigade, čim je izašla na komunikaciju, uputila je osiguranja u pravcu Požege, porušila prugu i spalila ž. st. Uziće.

Istovremeno je i leva pobočnica (1. bataljon) prešla prugu između s. Gorjana i s. Uzića, a ne između s. Sevojna i s. Gorjana, kako je to bilo naređeno, tako da nije prekinula prugu prema Užicu.

Uskoro po izbijanju prednjih delova 2. brigade na železničku prugu, tačnije u 5,30 časova, naišao je putnički voz od Užica za Beograd. U vozu se nalazilo oko 150 nemačkih i bugarskih vojnika i pripadnika Srpskog dobrovoljačkog korpusa, kao i jedna četa Nedićeve „Nacionalne

⁶⁷ Život i rad 2. divizije u 1944. godini.

službe". U lokomotivi s mašinovođom i ložačem nalazio se jedan nemački vojnik. Zaseda 4. bataljona pripucala je na voz između s. Gorjana i s. Uzića i tako pokušala da ga zaustavi, ali u tom nije uspela, jer su neprijateljski vojnici, primetivši našu zasedu, odgovorili jakom vatrom iz vagona, a mašinovođa je povećao brzinu. Pošto pruga nije bila razrušena, voz je produžio prema s. Uzićima i prekinuo glavnu kolonu 2. brigade, tako da su intendan-tura brigade, jedan deo bolnice, četa pratećih oruđa i za-štitnica ostali južno od pruge i na desnoj obali r. Dje-tinje. Međutim, kada je voz stigao u blizinu k. 337, gde je 4. bataljon porušio prugu, kompozicija je iskočila iz šina i survala se. Tada je počela borba s neprijateljskim vojnicima koji su se branili iz vagona i s položaja oko pruge. Borba je trajala oko jedan čas; otpor neprijatelja potpuno je slomljen, a voz uništen. Rezultat borbe bio je: poginulo je 46 neprijateljskih vojnika, među kojima 2 nemačka oficira i 6 podoficira; zarobljeno je 5 hitlerovaca, 40 bugarskih vojnika, 5 pripadnika Srpskog dobrovoljač-kog korpusa i 42 pripadnika „Nacionalne službe“; zaple-njeno je: 1 puškomitraljez, 4 automata, 14 pištolja, 46 pušaka i znatna količina municije; uništena je čitava kom-pozicija putničkog voza. Voz koji je krenuo iz Požege u pravcu Užica, i osetivši prisustvo naših snaga, odustao je od toga i pošao nazad u Požegu. U momentu kada je dovršena likvidacija neprijateljskog otpora, od Užica su intervenisali nemački tenkovi i motorizovana pešadija (iz sastava borbene grupe „Vajel“),⁶⁸ koji su lako odbacili zasedu leve pobočnice i probili se do voza. Zbog toga se i nije izvukao sav plen iz voza.

U ovoj borbi 2. proleterska brigada je imala 4 pogi-nula i 5 ranjenih. Između ostalih poginuo je član Cen-tralnog odbora Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije, zamenik komandanta 2. proleterske brigade, narodni heroj Miodrag Milovanović Lune.⁶⁹ On je za

⁶⁸ Borbena grupa „Vajel“ (Weiel) formirana je za dejstvo na pravcu Užice–Kosjerić–s. Seča Reka–s. Varda. Sastav i jačina grupe su se menjali prema razvoju situacije. U početku je njen sastav bio: 1. i 2. bataljon 4. puka „Brandenburg“, 696. motorizo-vani bataljon poljske žandarmerije, 2. bataljon 63. bugarskog pe-šadijskog puka i dve bugarske baterije.

⁶⁹ Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

vreme borbe teško ranjen u glavu, i istog dana izdahnuo na pragu svoje kuće u s. Dobrodolu, u Srbiji za kojom je toliko čeznuo i o kojoj je sa zanosom govorio svojim boricima u predahu između mnogih borbi po Bosni, Dalmaciji, Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku.

Posle borbe kod s. Uzića 2. brigada je produžila pokret, prešla drum Užice—s. Zdravčiči—Požega bez ikakvih smetnji, a zatim se razmestila u selima Belotiči, Bratinovići i Lelići, isturivši osiguranja prema Užicu i Požegi.

Prilikom prelaska drumu i železničke pruge Užice—Požega postignuto je potpuno iznenađenje. Neprijatelj nije očekivao naše jedinice na ovom pravcu, pa se nije blagovremeno pripremio da im onemogući prelazak. To se može zaključiti iz činjenice što na komunikaciji Užice—Požega i na železničkim stanicama nije bilo jačih neprijateljskih posada.

Izbijanje 2. divizije u rejon Varde

Odmah po prelasku železničke pruge i drumu Užice—Požega neprijatelj je hitno intervenisao prema jedinicama 2. proleterske divizije. Radi toga privlačio je svoje snage u nameri da spreči dalji prodor naših snaga na sever. Naročito su bili zabrinuti četnici, jer su pretpostavljali da će sledeći cilj naših snaga biti Ravna Gora, gde se nalazila njihova Vrhovna komanda. Da bi se to sprečilo, Zlatiborski četnički korpus, koji se iz s. Kriva Reka i s. Ljubanja povukao ispred jedinica 5. divizije, postavljen je na liniju s. Sevojno—Trešnjica (k. 636),⁷⁰ a odred Srpske državne straže iz Kosjerića i Crnogorska brigada Valjevskog četničkog korpusa poseli su položaj na Crnokosi;⁷¹ Požeški četnički korpus je zauzeo položaj na levoj obali r. Skrapeža, od Požege do s. Kalenića; Valjevskom četničkom korpusu je naređeno da se postavi u rejon s. Milja-

⁷⁰ Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa.

⁷¹ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 515, od 28. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 32/54 i S—V—5928/2.

kovine,⁷² a 1. ravnogorskom četničkom korpusu na levu obale r. Skrapeža, u rejonu Mandine stene (trig. 655).⁷³

Već oko 12 časova 27. aprila preko 200 Nedićevih žandarma počelo je napad iz doline r. Skrapeža na snage 3. srpske brigade koje su se nalazile na k. 668. U isto vreme na liniji Sarampov (trig. 809) – Granica (k. 787) – Gradina (k. 789) počeo je napad Sreskog odreda Srpske državne straže iz Kosjerića i četničke Crnogorske brigade. Međutim, svi napori neprijatelja da odbaci bataljone 3. srpske brigade sa njihovih položaja ostali su bez rezultata, tako da se neprijatelj u toku noći 27/28. aprila povukao na svoje polazne položaje.⁷⁴

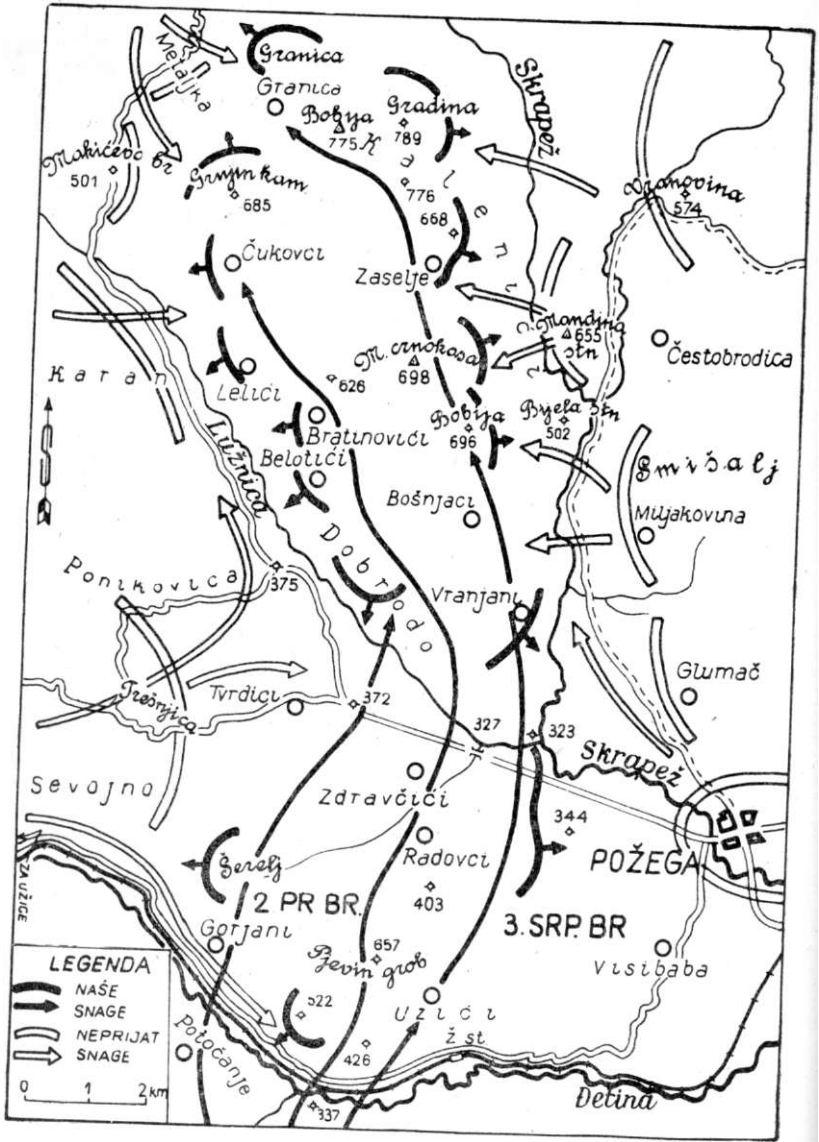
Dvadeset osmog aprila štab 2. divizije zaključio je da je duže zadržavanje jedinica istočno od komunikacije Užice – Valjevo nepotrebno. Stoga, ostvarujući zamisao štaba Udarne grupe, izdaje u 6 časova naređenje za pokret preko pomenute komunikacije. Prema tom naređenju, 3. srpska brigada je dobila zadatak da se prikupi u rejonu s. Granice, pređe komunikaciju Užice – Valjevo između 16 i 18 časova, poruši drum i po mogućstvu zauzme varošicu Kosjerić, a zatim da se razmesti na prostorijski Kosjerić – s. Cikote radi odmora i zatvaranja pravca koji izvodi na njenu prostorijsku od Valjeva i Užica, i dolinom r. Skrapeža do Požege. Zadatak 2. proleterske brigade bio je da se do 16 časova prikupi na položaju s. Cukavci – Gujin kamen (k. 685), odatle izvrši marš pravcem Makičevo brdo (k. 501) i tu pređe komunikaciju Užice – Valjevo, a zatim manjim snagama produži pokret pravcem s. Ribaševina – Mandin grob (k. 851) – s. Tupaići, a glavninu razmesti na položajima na Gradini (k. 759), Savinom kamenu (trig. 807) i u zaseocima Starčevići, Ivanovići i Jovančićevići, s tim da zatvori pravce koji izvode na ovu prostorijsku od Užica, komunikacije Užice – Valjevo i komunikacije Užice – Bajina Bašta.⁷⁵

⁷² Depeša četničke Vrhovne komande, od 28. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/489).

⁷³ Isto

⁷⁴ Život i rad 2. divizije u 1944. godini; Depeša četničke Crnogorske brigade, br. 214 od 28. IV 1944, (Arhiv VII, S–V–br. 5928/2).

⁷⁵ Naređenje štaba 2. divizije, o. br. 60 od 28. IV 1944, (Zbornik 1/2, str. 380).

Prelazak 2. divizije preko komunikacije Požega—Uže

Nasuprot ovakvim namerama štaba 2. proleterske divizije, nemački komandant Jugoistoka je naredio nemačkom 696. motorizovanom bataljonu poljske žandarmerije, kome je potčinio 2. bataljon bugarskog 63. pešadijskog puka i dve artiljerijske baterije, da uz sadejstvo četnika izvrši napad osnovnim pravcem Požega–Kosjerić.⁷⁶

Istog dana ujutru neprijatelj je obnovio napade na položaje jedinica 2. divizije. Naročito uporno je napadao prema 3. srpskoj brigadi. Na ovom pravcu 1. ravnogorski četnički korpus, koga je podržavalo oko 20 kamiona nemačke pešadije i nekoliko tenkova, probivši se dolinom r. Skrapeža izbio je u s. Kaleniće, odakle je krenuo u napad prema Crnokosi. Međutim, jedinice 3. srpske brigade su spremno dočekale neprijatelja i posle oštre borbe, oko 14 časova, odbacile ga na levu obalu r. Skrapeža, prema Mandinoj steni. Nije uspeo ni napad Valjevskog četničkog korpusa od s. Miljakovine prema Maloj Crnokosi i Bobiji (k. 696). Napade delova Požeškog četničkog korpusa od Požege prema s. Dobrodolu i nemačkih snaga od Užica preko s. Karana prema s. Lelićima, takođe su slo-mile jedinice 2. proleterske brigade. Istovremeno je jedan bataljon 3. srpske, ojačan jednom četom 3. bataljona 2. proleterske brigade, razbio otpor Sreskog odreda Srpske državne straže i Crnogorske četničke brigade na Crnokosi i s položaja Šarampov–Gradina (k. 778) odbacio ih u pravcu Kosjerića. Na tom pravcu, uveče 28. aprila prebacila se cela 2. divizija preko komunikacije Užice–Valjevo i 29. aprila između 5 i 9 časova izbila na stari drum Užice–Valjevo u blizini s. Varde. Tom prilikom 3. srpska brigada nije napala Kosjerić, jer je izviđanjem utvrđeno da se u njemu nalaze znatne neprijateljske snage.⁷⁷

Posle izbijanja na stari drum Užice–Valjevo i razbijanja jedne manje četničke grupe kod žandarmerijske stanice na Vardi, brigade 2. divizije zauzele su sledeći raspored: 3. srpska u rejonu s. Godečeva (zaseoci Selište,

⁷⁶ Telegram nemačkog komandanta Jugoistoka, od 28. IV 1944, Arhiv VII, br. dok. B–20.

⁷⁷ Život i rad 2. divizije u 1944. godini; Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade; Depeša četničke Vrhovne komande br. 515 od 28. IV 1944, (Arhiv, mikrofilm, Bileća, br. 20/489); Depeša četničke Crnogorske brigade br. 214 i 215 od 28. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 26/49, S–V–br. 5928/2).

Gladovići i Veselinovići), sa zadatkom da zatvara pravce koji na ovu prostoriju izvode od Kosjerića, Valjeva i s. Rogačice, a 2. proleterska na prostoriji s. Jakalj—zapadni zaseoci s. Rude Bukve, sa zadatkom da zatvara komunikaciju Užice—Varda i pravce koji na ovu prostoriju izvode od s. Seče Reke, s. Kostojevića i s. Rogačice.⁷⁸

Istog dana četnička Vrhovna komanda, plašeći se prodora 2. divizije ka pl. Maljenu i „da bi bila što dalje sa Englezima“, od kojih je krila svoju saradnju sa Nemcima i Bugarima, premestila se sa Ravne Gore u s. Družetiće.⁷⁹

U takvoj situaciji neprijatelj je odlučio da hitno privuče jače snage u prostor pl. Maljena i posedanjem pogodnih položaja spreči dublji prodor 2. proleterske divizije. U vezi s tim, komandant svih četničkih jedinica na tom sektoru kapetan Neško Nedić 29. aprila u 23 časa naredio je:

— Valjevskoj brigadi: da izvrši pokret pravcem Drenovački kik—Pobilice—Svinjska kosa—zaselak Graovići—Čiker (k. 1113)—Anatema—Kukalj i posedne za odbranu položaj na liniji Kukalj—Anatema, upućujući jača osiguranja i izviđačke patrole prema s. Čebićima i s. Sopcima;

— Kolubarskoj brigadi: da krene pravcem pl. Bukovi—Drenovački kik—Pobilice—Svinjska kosa—zaselak Graovići, sa zadatkom da posedne položaj na levoj obali potoka Godljevača od s. Jeftovića do Taorske stene;

— Podgorskoj brigadi: da izvrši marš pravcem s. Mrčići—s. Drenovci—Glavica (severno od Radanovačkih ridova) i posedne položaje na levoj obali potoka Godljevača od Glavice do Radanovačkih ridova, obezbeđujući se od s. Pološnice i s. Varde;

— 2. ravnogorđkom korpusu: da krene za s. Seču Reku, osiguravajući se prema s. Pološnici i s. Rudoj Bukvi i upućujući izviđačke patrole u pravcu s. Varde i dolinom rečice Tmuše ka Jelovoj gori;

— 1. ravnogorskom korpusu (bez 1. i 2. dragačevske brigade): da izvrši marš pravcem s. Ražana—Borak—Vis (k. 852), gde da se zadrži u opštoj rezervi.

⁷⁸ Izveštaj štaba 2. divizije, pov. br. 82 od 30. IV 1944, u 14 časova, (Arhiv VII, k. 782, reg. br. 33/5).

⁷⁹ Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/488.

Svim ovim jedinicama je naređeno da posednu položaje i uspostave međusobnu vezu najkasnije 30. aprila do 12 časova.

1. i 2. takovska brigada dobile su zadatak da u toku 30. aprila izbiju na najviši vrh Maljena, a Jurišna brigada korpusa Gorske garde da se prebaci iz s. Rosica na Borok, gde sa 1. ravnogorskim korpusom obrazuje opštu rezervu.⁸⁰

Kakve su taktičke varijante predviđene za upotrebu ovih snaga vidi se iz zapovesti u kojoj se kaže:

„Za slučaj da komunisti u toku našeg podilaženja pokušaju napad u pravcu severa, Valjevska brigada im zaprečava taj put a ostale jedinice bočno napadaju na neprijatelja sa težnjom odbacivanja na zapad. Za slučaj da komunisti u vreme podilaženja pokušaju prodor prema istoku, Podgorska i Crnogorska brigada zaprečavaju im taj put a Valjevska i Kolubarska brigada napadaju ih u levi bok, a II ravnogorski korpus u desni bok. Isti postupak je i za slučaj komunističkog pokušaja napada u pravcu severa i istoka kada već budemo ovladali određenim položajima. Ostanu li komunisti gde su, onda samo zauzeti određene položaje, obezbediti ih preprekama i pružiti što dalje izviđačke pipke.

Okrenu li komunisti na jug o tome me hitno obavestiti kao i svoje susede, a jedinice koje osete da pred sobom nemaju neprijatelje gde je predviđeno izvršice dalje pokrete sa težnjom zalamanja desnog našeg krila u pravcu juga.“⁸¹

Pored toga, Cersko-majevičkoj grupi korpusa naređeno je da se sa jednim korpusom odmah dogradi Povlena i izvrši napad na 2. diviziju. Takođe u toku noći 29/30. • aprila iz Valjeva je upućen za s. Mravinjce jedan bataljon 5. puka Ruskog zaštitnog korpusa, a u s. Granice jedan bataljon bugarske 24. pešadijske divizije.⁸² Zlatiborska i Leteća brigada, sa delom snaga Užičke četničke brigade upućene su sa Trešnjice pravcem s. Trnava—Gubin do — s. Ribaševina i dalje ka s. Vardi.⁸³ Četničkom komandantu grupe Šumadijskih korpusa naređeno je da spreči prodor naših snaga u slučaju da one krenu preko Ravne Gore u Šumadiju.⁸⁴

⁸⁰ Arhiv Istorijskog odeljenja CK SKJ, dok. 14.796/XIX 1—4.

⁸¹ Isto

⁸² Isto

⁸³ Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa.

⁸⁴ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 534 od 29. IV 1944, (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 20/461).

*Prelazak 5. divizije preko komunikacije
Užice – Višegrad*

Uveče 27. aprila štab 5. divizije odlučio je da sa jedinicama pređe železničku prugu i drum Užice – Višegrad. Kao najpogodnije mesto za prelazak izabrao je odsek između železničkih stanica Stapani i Kremna. Da bi se to postiglo i prelazak izvršio na što širem frontu, rešeno je da brigade u više kolona izlbiju na prugu i poruše je, a zatim nastave marš prema komunikaciji Užice – Bajina Bašta. Zbog toga je štab 5. divizije u 21,45 časova izdao naređenje za pokret brigade.⁸⁵ Desna pobočnica (dva bataljona 4. krajiške brigade, koja su se nalazila u s. Kačeru) dobila je zadatak da u toku noći izvrši marš preko s. Stapani, tako da ujutru 28. aprila na položaju s. Starčevići – Grab (oko 10 km severozapadno od Užica), a sa naslonom na 10. krajišku brigadu, zatvori pravac od Užica. 10. krajiška trebalo je da krene pravcem s. Zigale – zaselak Ristanovići – ušće r. Sušice u r. Djetinju, gde da se prebaci preko železničke pruge, a zatim nastavi marš pravcem s. Stapani – zaselak Utrina – zaselak Kuveljići – s. Dolovi – Kadinjača, s tim da se razmesti u s. Dolovi i zaseocima Grebačevići i Gloginjici i da isturi jača osiguranja na Kadinjaču, Gredicu i k. 861 radi zatvaranja drumova Užice – Višegrad i Užice – Bajina Bašta. 4. krajiška (bez dva bataljona koja su određena u desnu pobočnicu) da izvrši marš pravcem s. Branešci – s. Cvetići – Krnda (k. 781), ispod koje da pređe r. Djetinju i prugu, a zatim da se preko zaseoka Krstonjevića i Malića brda (k. 907) prebaci u rejon s. Bioske u zaseoke Đuriće i Klajiće i tu razmesti. 4. proleterska brigada da krene pravcem zaselak Sainovina – Vučje brdo (k. 837) – zaselak Tomanići, gde da formira tri kolone koje bi, svaka na svom pravcu, porušile prugu zapadno od železničke stanice Vruci i postavile osiguranje koja će neposredno obezbeđivati prelaz bolnice preko pruge i drumu, a zatim da se razmesti u s. Bioski u zaseocima Kneževići, Zaboju, Pearu, Jelisavčićima i Rogićima. 1. krajiška da u ulozi leve pobočnice divizije izvrši marš iz s. Šljivovice pravcem Ravnice – Strmac (trig. 907)

⁸⁵ Naređenje štaba 5. divizije, pov. br. 112 od 27. IV 1944, u 21,45 čas., (Zbornik 1/7, str. 377).

– zaselak Omar–Voloder (k. 867) – ž. st. Bioska, gde da poruši prugu i postavi osiguranja prema s. Kremnima, a zatim se razmesti na prostoriji zaselaka Ljubičica, Pšanika, Kulina i Lipe i s nje zatvori pravce prema is. Kremnima, pl. Tari i preko s. Solotuše ka Bajinoj Bašti.

Dok su se jedinice 5. krajiške divizije pripremale da pređu komunikaciju Užice–Višegrad, nemački komandant Jugoistoka preduzeo je mere da spreči njihove namere. Zbog toga je 28. aprila naredio:

– nemačkom 4. puku „Brandenburg“, ojačanom sa dva bataljona 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa 3. četom 12. oklopnog bataljona za specijalne zadatke, da „bez obzira na žrtve“ napadne naše snage u rejonu s. Mačkata i u isto vreme zatvori komunikaciju Užice–Višegrad, kako bi im sprečio prodor ka s. Vardi, s tim da naročitu pažnju obrati na raskrnicu drumova u s. Dubu (oko 10 km istočno od Bajine Bašte). Da bi se ovaj zadatak mogao što bolje izvršiti zamoljen je štab bugarske 24. pešadijske divizije da potčini 4. puku „Brandenburg“ jednu artiljerijsku bateriju;

– bugarskoj 24. pešadijskoj diviziji: da sadejstvuje napadu 4. puka „Brandenburg“, da osigurava dolinu r. Moravice od Ivanjice do Požege i da što pre uputi svoj 61. pešadijski puk u Požegu, gde da se zadrži, do daljeg naredjenja, u rezervi komandanta Jugoistoka;

– 4. puku Srpskog dobrovoljačkog korpusa: da odmah krene iz Požege za s. Dub i da se tu zadrži na raspolaganju generalu Felberu.⁸⁶

U istom cilju je dan ranije štab četničke 1. račanske brigade naredio da njen 2. bataljon najhitnije posedne položaj na Kadinjači, 4. bataljon na Ponikvama, 3. bataljon na Kaluđerskim Barama. Pored toga, osiguranja desne obale r. Drine, naredio je: 1. bataljonu da posedne položaje na odseku od Tija do s. Perućca, i jednom bataljonu četničke Srebreničke brigade da brani odsek od Besarovičkog splavišta do s. Lukova.⁸⁷

Oko 3 časa 28. aprila sve brigade 5. divizije krenule su u pravcu određenih mesta za prelaz preko železničke

⁸⁶ Telegram nemačkog komandanta Jugoistoka od 28. IV 1944, (Arhiv VII, dok. br. B–20).

⁸⁷ Zapovest štaba 1. račanske četničke brigade br. 292 od 27. IV 1944, (Arhiv, S–V–br. 1960).

pruge i drumu Užice—Višegrad. Desna pobočnica (dva bataljona 4. krajiške brigade) izvršila je predvideni pokret, ali se na maršu duže zadržala, i greškom izbila na ž. st. Vrutci, gde su se već nalazile jedinice 4. proleterske, kao i glavnina 4. krajiške brigade sa bolnicom. Stoga, umesto da još u toku noći pređe prugu i na raskrsnici drumova u dolini potoka Volujca (istočno od s. Sevarija) postavi zasedu i obezbedi pravac od Užica, ona je zakašnila tako da je tek oko 7 časova izbila na raskrsnicu i tu zatekla jedan bataljon 10. krajiške brigade. U isto vreme od Užica je naišla prethodnica jednog bataljona 4. puka „Brandenburg“ s kojom se razvila oštra borba. U početku borbe gusta magla donekle je išla na ruku našim snagama i one su uništile 3 motocikla, 1 putnički automobil, 1 oklopni automobil i 1 kamion, i ubila 10 nemačkih vojnika. Odmah posle ove borbe bataljoni 4. brigade su prešli drum Užice—Bajina Bašta i uputili se u pravcu s. Buara zaselak Dupči s namerom da u tom rejonu posednu položaj i zatvore komunikaciju od Užica. Međutim, prilikom izbijanja u zaselak Dupče, bataljoni 4. brigade su se sukobili sa glavinom nemačkog motorizovanog bataljona koja je, čim je počela borba sa prethodnicom, upućena preko Gradine (k. 767), u pravcu Dubaca i zaseoka Tulekovca da bi ih napadom u levi bok naših snaga na raskrsnici, odbacila od komunikacije i tako oslobodila put prema s. Bioski i prevoju Kadinjači. Razvila se vrlo teška i oštra borba u kojoj su bataljoni 4. brigade, pretrpevši gubitke od 29 izbačenih iz stroja, odbačeni prema Grabu i k. 720, gde su se zadržali na položaju, zatvarajući komunikaciju Užice—Bajina Bašta.⁸⁸

10. krajiška prešla je prugu i drum pravcem Gradina (k. 666) — s. Stapani—Bukovik (trig. 977) i izbila na prostoriju zaselak Bukvića Mehana—s. Dolovi, sa koje se bez borbe povukao 4. bataljon 1. račanske četničke brigade. Po izbijanju na ovu prostoriju brigada je uputila jedan bataljon na Kadinjaču da zatvori komunikaciju Užice—Bajina Bašta, a jedan bataljon u rejon s. Sevarija (oko 8 km severozapadno od Užica) da postavi zasedu na ko-

⁸⁸ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije; Izveštaj 10. krajiške brigade od 28. IV 1944, u 18 časova, (Zbornik 1/7, str. 385).

munikaciji prema Užicu. Baš u trenutku kada je bataljon na kosama kod s. Sevarija posedao položaj i pošto je uspostavio vezu sa dva bataljona 4. krajiške brigade koji su se nalazili u desnoj pobočnici divizije, naišao je od Užica, preko s. Podstjenice, jedan bataljon nemačkog 4. puka „Brandenburg“. U nemačkoj koloni se nalazilo 28 kamiona natovarenih pešadijom, koju je pratilo 5 oklopnih automobila i 3 srednja tenka. Čim je borba počela, naše jedinice su izvršile snažan napad na neprijatelja i u prvom naletu uspele da ga odbace ka Užicu. Međutim, ne iskoristivši postignuti uspeh, bataljon 10. krajiške brigade je počeo da kupi plen. To su hitlerovci iskoristili i u protivnapadu odbacili naše snage od raskrsnice kod k. 562 prema zaseoku Grebačevićima i Kadinjači. Pošto je i jedan bataljon 4. krajiške brigade takođe bio odbačen prema Grabu i s. Stitarima, neprijatelj je oslobodio komunikaciju i prodro prema s. Bioski, i time glavnini 4. krajiške brigade, koja je, sprovodeći svoju bolnicu, maršovala na začelju kolone 10. brigade, sprečio prebacivanje preko drumu Užice–Višegrad. Zbog toga se ona morala povući natrag preko pruge na desnu obalu r. Detinje.

Štab 5. divizije sa 4. proleterskom brigadom i bolnicom 2. divizije krenuo je u 3 časa prema železničkoj pruzi. Na čelu kolone su se nalazili 2, 4. i 5. bataljon 4. proleterske brigade. Njihov zadatak je bio da poruše prugu i saobraćajne objekte, a zatim, pošto postave po jednu četu za osiguranje mesta prelaza, da se upute preko drumu Užice–Višegrad, s tim da i ovaj drum poruše na serpentinama kod zaseoka Ročnjaka i most na Ročnjačkom potoku i tu postave osiguranje prema Užicu i ž. st. Bioski radi obezbeđenja prelaska bolnice 2. divizije preko drumu. Nešto posle 4 časa prednji delovi su počeli da ruše železničku prugu; u isto vreme spalili su železničku stanicu Vrutci, koju neprijatelj nije branio. Oko 6 časova, u visini zaseoka Ročnjaka prednji delovi 4. proleterske izbili su na drum Užice–Višegrad, a oko 7 časova drum su prešli štab 5. divizije, članovi Glavnog štaba za Srbiju i manji delovi 4. proleterske brigade. Odmah zatim od Užica je naišao bataljon 4. puka „Brandenburg“, koji je prethodno probio položaje zasede desne pobočnice divizije i jednog bataljona 10. krajiške brigade kod s. Podstjenice. Na položajima

jima kod zaseoka Ročnjaka i Mitrašinovića razvila se vrlo jaka borba koja je trajala čitav dan. Borba je vođena na nož, prsa u prsa, za svaki metar zemlje, za svaku kuću. Iako je neprijatelj bio nadmoćan, tehnički bolje opremljen 1 odmoran, jedinice 4. proleterske i dva bataljona 4. krajiške brigade, koji su obezbeđivali bolnicu 5. divizije uporno su branili svoje položaje, jer su znali da se iza njihovih leđa, na ž. st. Vrutci, nalaze teški ranjenici 2. i 5. divizije, kao i komora 4. krajiške brigade i da ih treba zaštititi. Iako je neprijatelj u nekoliko mahova, uz pomoć tenkova i jake artiljerijske i minobacačke vatre, uporno jurišao na položaje 4. proleterske i 4. krajiške brigade, koje su se branile na liniji Ražište (k. 834) – s. Stapani, on nije uspeo da ih probije. Sve do 15 časova pružale su naše jedinice snažan otpor neprijatelju, a naročito 4. bataljon 4. proleterske brigade na Malića brdu. Za to vreme izvučeni su teški ranjenici i neboraćki delovi sa ž. st. Vrutci i prebačeni natrag preko r. Đetinje u s. Cvetiče. Sada su se ostale jedinice 4. proleterske brigade, po naređenju štaba brigade, mogle odvojiti od neprijatelja i povući preko r. Đetinje, gde su, zajedno sa dva bataljona 4. krajiške brigade koji su se takođe povukli preko r. Đetinje, posele položaj na liniji Krnda (k. 781) – Stiš (k. 925) – Miloševac (k. 963). Na tim položajima zadržale su se sve do mraka. Neprijatelj nije prelazio na desnu obalu r. Đetinje, već je produžio prema s. Kremnima. Jedino je pred samo veče jedan bugarski pešadijski bataljon iz Čajetine pokušao da se probije preko s. Pavlovića prema s. Cvetićima. Međutim, u tome ga je sprečio 1. bataljon 4. proleterske brigade, koji je na Stišu slomio neprijateljski napad, a bugarske vojnike odbacio na jug prema s. Branešcima.⁸⁹

1. krajiška brigada krenula je iz s. Šljivovice još u 2 časa, tako da je prešla prugu između 5 i 6 časova. Prelaz je izvršen pod zaštitom 4. bataljona koji je pokidao prugu prema s. Kremnima i porušio jedan most kod k. 680, a zatim sa položaja Gajevi – k. 860 (oko 4 km severoistočno od ž. st. Kremna) odbio jednu bugarsku kolonu koja je pokušala da se probije pravcem s. Kremna –

⁸⁹ Dnevnik M. Morače; Operacijski dnevnik 5. divizije; Izveštaj 4. proleterske brigade, op. br. 101 od 29. IV 1944, (Arhiv VII, k. 738, dok. br. 58/3).

s. Bioska. Za to vreme dve čete 2. bataljona napadale su ž. st. Biosku, a jedna njegova četa držala je zasedu prema Užicu. Oko 40 bugarskih vojnika, koji su se branili iz solidno izgrađenih bunkera i rovova oko železničke stanice i škole u s. Bioski, pružilo je vrlo snažan otpor. Iako je upotrebljen i brigadni protivtenkovski top, koji je iz neposredne blizine gađao neprijateljske bunkere, otpor neprijatelja nije mogao biti slomljen.⁹⁰ Zato je odlučeno da se privremeno prekine napad i da dve čete blokiraju neprijatelja, a uveče da se pređe u odlučan napad i neprijatelj likvidira. Međutim, kako je u toku dana došlo do ranije opisane intervencije nemačkih snaga od Užica, koje su probile položaje jedinica 4. i 10. krajiške brigade kod s. Podstinjenice, čitav 2. bataljon se povukao preko zaseoka Peara u rejon zaseoka Ljubičica. Oko 12 časova neprijatelj je ponovo krenuo iz s. Kremna ka s. Bioski. Nastupajući pravcem ž. st. Kremna—Ljutice (k. 806) — zaselak Ljubičići, neprijatelj je težio da Obilaskom njegovog desnog boka zbací 4. bataljon 1. krajiške brigade sa Gajeva i tako oslobodi za saobraćaj komunikaciju od s. Kremne za s. Biosku. Namera neprijatelja je brzo uočena, pa je izvršen protivnapad i neprijatelj odbačen preko Ljutice u pravcu s. Kremne. Do 15 časova glavnina 1. krajiške brigade bila je izvučena iz doline r. Đetinje i razmeštena na prostoriji zaseoka Lipe i Oblika, odakle je uputila jake izviđačke patrole u s. Solotušu da ispituju stanje na komunikaciji Užice—Bajina Bašta. Prilikom izbijanja u Oblik, čelne jedinice 1. krajiške brigade bile su dočekane jakom minobacačkom vatrom, iz rejona Ka-luđerskih Bara i sa Preseda (ik. 686), gde se nalazila četnička 1. račanska brigada.⁹¹ Oko 13 časova 2, 3. i 4. bataljon 1. račanske četničke brigade napali su izviđačke jedinice 1. krajiške brigade u s. Solotuši i zaseoku Stuparevićima. Borba je trajala sve do 20 časova, kada su se izviđački delovi 1. brigade povukli ka zaseoku Pšaniku.⁹²

⁸⁰ U borbi protiv posade bugarskih vojnika sa svojim boricima jurišao je partijski rukovodilac 2. bataljona 1. krajiške brigade, narodni heroj Mirko Kesić Kešo. Bacio je bombu u jedan bunker ali je odmah pao smrtno pogoden.

⁹¹ Izveštaj četničke 1. račanske brigade od 29. IV 1944, u 16 časova, (Arhiv VII, S—H—br. 60).

⁹² Isto

Međutim, oko 22 časa na ove četničke snage i one u rejonu Kaluđerskih Bara izvršila je napad glavnina 1. krajiške brigade i posle kraće borbe na položaju s. Jasikovace – Omar i kod škole u s. Solotuši i zaseoku Stuparevićima, razbila 1. račansku četničku brigadu i zauzela s. Jasikovicu. Tom prilikom nestalo je 6 četnika,⁹³ dok je 1 poginuo a 2 ranjena.⁹⁴

Pošto su se sve jedinice 5. divizije i 4. proleterska brigada 2. divizije, kao što smo videli prebacile preko r. Đetinje i komunikacije Užice – Višegrad, to je štab divizije naredio 4. i 10 krajiškoj brigadi da izvrše najenergičniji pritisak na neprijateljske snage oko pomenute komunikacije i na taj način olakšaju prebacivanje zaostalih iz 4. proleterske i 4. krajiške brigade preko pruge i drumu.⁹⁵ U vezi s tim, naredeno je 2. bataljonu 1. krajiške brigade da preda 4. bataljonu svoje položaje u rejonu zaseoka Ljubičića i da se odmah uputi pravcem Ljubičići – s. Bioska – zaselak Delići – Branova glava (k. 930) i napadne neprijateljske snage između s. Podstijenice i s. Bisoke. Jedan bataljon 10. krajiške upućen je iz rejona s. Dolova preko Gredice, jedan preko zaseoka Klajića i Đurica u pravcu zaseoka Mitrašinovića, a jedan preko Bukovika (trig. 977), da prihvate delove 4. proleterske i 4. krajiške brigade, kojima je takođe naredeno da se ponovo prebace preko pruge. U isto vreme upućen je jedan bataljon 10. brigade u rejon Graba da zatvori komunikaciju Užice – Bajina Bašta.⁹⁶

Predveče 28. aprila zaostale jedinice 4. proleterske, dva bataljona 4. krajiške brigade i bolnice 2. i 5. divizije prikupili su se u s. Cvetićima, odakle su u 20 časova izvršili marš i, neometano od neprijatelja, koji se u međuvremenu povukao za Užice, prebacili se preko pruge i drumu

⁹³ Izveštaj 1. krajiške brigade, str. pov. br. 9 od 5. IV 1944. Zbornik 1/7, str. 430; Izveštaj 1. krajiške brigade, str. pov. br. 7, od 28. IV 1944, u 15 časova, Zbornik 1/7, str. 382; Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

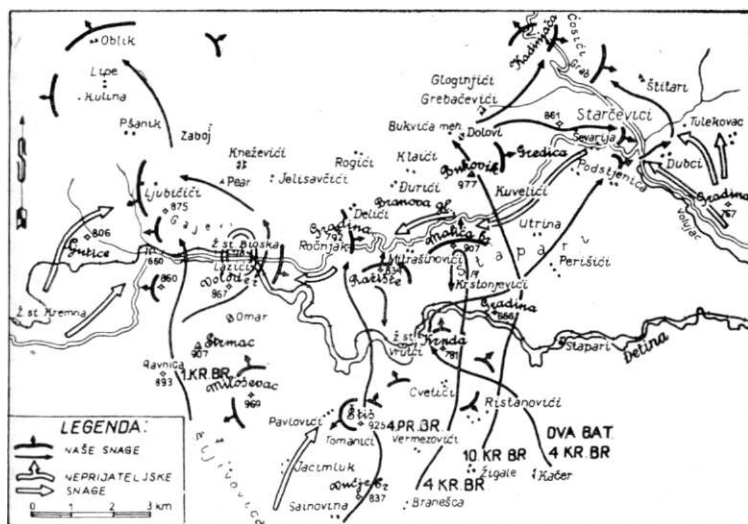
⁹⁴ Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa; Izveštaj 3. bataljona 1. račanske četničke brigade od 29. IV 1944, (Arhiv VII, S – V – br. 1968).

⁹⁵ Naređenje štaba 5. divizije od 28. IV 1944, (Zbornik 1/7, str. 379).

⁹⁶ Izveštaj pomoćnika načelnika štaba 5. divizije od 28. IV 1944, (Arhiv VII, k. 782, reg. br. 32/6).

Užice—Višegrad i oko 6 časova 29. aprila stigli u s. Do-
love, a odavde su posle kraćeg odmora nastavili pokret
prema komunikaciji Užice—Bajina Bašta.⁹⁷

Prilikom proboja 5. divizije preko železničke pruge
i druma Užice—Višegrad porušeno je oko 2 km pruge
i jedan most, spaljena 1 železnička stanica i uništena 2 te-
retna vagona, 4 kamiona, 6 prikolica, 1 putnički automo-
bil, 3 motocikla i 2 radio-stanice. O gubicima žive sile
neprijatelja nema tačnih podataka, ali se pretpostavlja da
je imao preko 150 mrtvih, ranjenih i zarobljenih. Na
strani 5. divizije bilo je 7 mrtvih i 32 ranjena, uglavnom
iz 4. i 10. krajiške brigade.⁹⁸ Najveće gubitke je pretrpela
4. proleterska brigada; poginulo je 30, a ranjeno 20
boraca.⁹⁹

Prelazak 5. divizije preko komunikacije Užice—Višegrad

Pošto nije bilo nikakve potrebe da se jedinice i dalje
zadržavaju oko komunikacije Užice—Višegrad i na ovom

⁹⁷ Prepis operacijskog dnevnika 4. proleterske brigade (Arhiv VII, k. 732A, reg. br. 56—22/4).

⁹⁸ Dnevnik M. Morače.

⁹⁹ Prepis operacijskog dnevnika 4. proleterske brigade.

sektoru privlače neprijateljske snage na sebe, to je štab 5. divizije odlučio da se cela divizija što pre prebaci na prostoriju severno od komunikacije Užice—Bajina Bašta. U vezi s time naredio je da se pomenuta komunikacija pređe u prvim jutarnjim časovima, 29. aprila, a zatim da se brigade rasporede na sledećoj prostoriji:

— 4. proleterska brigada i bolnica 2. divizije na prostoriji s. Rasadnik—s. Starčevići—Ivanovići;

— 10. krajiška u selima Štitarima, Jevtovićima i Čamićima;

— 4. krajiška brigada i bolnica 5. divizije u rejonu s. Paunovića i s. Kondera;

-- 1. krajiška na prostoriji s. Blagojevići—s. Potočari—s. Ignjatovići.

Sve jedinice treba da pređu komunikaciju Užice—Bajina Bašta, u rejonu prevoja Kadinjače, i pod zaštitom 10. krajiške brigade koja je dobila zadatak da poruši drum i posedne položaj na liniji Kadinjača—Grab s. Stitari, te tako zatvori pravac od Užica. U isto vreme 1. krajiškoj brigadi je naređeno da iz rejona s. Zaglavka osigurava pravac Bajina Bašta—Kadinjača.¹⁰⁰

Čim su primile naređenje, jedinice 5. divizije i 4. proleterska brigada izvršile su pokret i do 6 časova, 29. aprila, u rejonu Kadinjače prešle komunikaciju Užice—Bajina Bašta. Jedino se 1. krajiška brigada, do tog vremena, nije prebacila preko komunikacije. Prelaz je vršen, kako je i predviđeno, pod zaštitom jedinica 10. krajiške. Oko 6 časova od Užica je naišla jedna nemačka motorizovana kolona iz sastava borbene grupe „Holman“, ojačana tenkovima i artiljerijom.¹⁰¹ Na Grabu, u zasedi, neprijatelja je sačekao 1. bataljon 10. krajiške brigade. Razvila se oštra borba. Hitlerovci su postepeno nastupali i uz jak otpor krajišnika postepeno uklanjali prepreke na drumu, tako da su oko 9 časova izbili na Kadinjaču i ovladali ovim značajnim prevojem. Čim je izbio na Kadinjaču, neprijatelj je vatrom iz tenkova počeo da tuče bolnice 4. i 10. krajiške brigade koje su bile razmeštene nedaleko od komunikacije, u s. Paunovićima i s. Čamićima. Izloženi jakoj neprijateljskoj vatri, ranjenici i bolesnici su se pod vrlo

¹⁰⁰ Dnevnik M. Morače.

¹⁰¹ Izveštaj 10. krajiške brigade, br. 96 od 30. IV 1944, (Zbornik 1/7, str. 400).

teškim uslovima izvlačili u pravcu s. Kondera. Tom prilikom su pretrpeli osetne gubitke: poginulo je 7, ranjeno 28 naših boraca.

Za to vreme, maršujući na odvojenom pravcu, 1. krajiška brigada je takođe prešla komunikaciju Užice – Bajina Bašta. Ona je još u 2 časa počela marš pravcem zaselak Lipe – Ponikve – Podgorje – s. Zaglavak, gde je između 7 i 8 časova prešla komunikaciju i izbila na prostoriju s. Despotovići – s. Ignjatovići – s. Blagojevići. Osiguranje prelaza prema Bajinoj Bašti vršio je 3. bataljon, a prema Kadinjači, odnosno Užici 4. bataljon. Do oštrijih borbi sa neprijateljem nije došlo. Jedino je 4. bataljon odbio pokušaj nemačkih vojnika da se sa Kadinjače spuste u s. Zaglavak, a zaštitnica brigade napad jednog bataljona bugarske 24. pešadijske divizije i odreda Srpske državne straže sreza račanskog i zlatiborskog od s. Solotuše ka s. Zaglavku.¹⁰²

Uočivši pokrete neprijatelja u pravcu prostorije na kojoj se nalazila 5. divizija i želeći da jedinice izvuče što dalje od komunikacije Užice – Bajina Bašta, kako bi se bolje razmestile i malo odmorile, štab 5. divizije je oko 10,15 časova uputio brigadama naređenje za pomeranje na nove prostorije:¹⁰³ 10. krajiškoj da odmah izvrši marš pravcem s. Jeftovići – Jelova gora – Šuplja lipa – s. Ruda Bukva, i da se tu razmesti; 4. proleterskoj (sa bolnicom 2. divizije) da odmah krene preko Jelove gore, pravcem s. Rasadnik – Jaškinac – Šuplja lipa – s. Seča Reka, gde je trebalo da se razmesti, isturajući jača borbena osiguranja u pravcu Kosjerića i komunikacije Užice – Valjevo, 4. krajiškoj da krene pravcem s. Konder – s. Cerje – s. Jelovik, gde će se razmestiti i postaviti osiguranje u pravcu s. Rogaćice i s. Duba; 1. krajiškoj da izvrši marš pravcem s. Zaglavak – s. Jelovik – s. Jakalj i uz put očisti teren od četničkih snaga na koje bi naišla, a zatim da se razmesti u rejonu s. Jakalja i obezbedi prema s. Rogaćici i s. Dubu.

U međuvremenu, druga nemačka kolona koja je nastupala od Užica izvršila je napad pravcem s. Stitari –

¹⁰² Izveštaj komande Srpske državne straže okruga užičkog, pov. br. 218 od 2. V 1944, (Arhiv VII, k. 27, dok. br. 39/3).

¹⁰³ Naređenje štaba 5. divizije od 29. IV 1944, (Zbornik 1/7, str. 289).

s. Jeftovići. Posle oštre boje, ona je do 11 časova uspela da potisne 10. krajišku brigadu s njenih položaja i da ovlada linijom k. 870—s. Jeftovići—k. 834—k. 791—k. 599. Međutim, oko 12 časova 10. krajiška je izvršila snažan protivnapad i do 15 časova zauzela prvobitne položaje i odbacila neprijatelja na desnu obalu potoka Volujca, a njen 3. bataljon, koji je napadao na levom krilu, izbio je preko s. Stitara na drum. Neprijatelj se zadržao na položaju Kadinjača—Grab. Između 15 i 16 časova on ponovo vrši napad pravcem Grab—k. 562 (dolinom potoka Volujca) i uspeva da odbaci 3. bataljon 10. krajiške u pravcu s. Stitara.

Za to vreme ostale jedinice 5. divizije vršile su marš prema novim položajima. U pokretu za s. Jelovik, štab 5. divizije i članovi Glavnog štaba za Srbiju naišli su kod Gloga na 2. i 3. bataljon četničke 2. račanske brigade i štab Zlatiborskog četničkog korpusa, koje je Prateća četa 5. divizije napala i odbacila prema s. Kostojevićima na Obodnjak. Tom prilikom neprijatelj je imao 5 poginulih, 7 ranjenih i 14 nestalih,¹⁰⁴ a Prateća četa 5. divizije jednog poginulog.

Oko 16 časova i 10. krajiška brigada se odvoja od neprijatelja i odlazi za s. Konder, gde je stigla oko 20 časova.

Odluka Vrhovnog štaba i štaba Udarne grupe da izvuče 2. i 5. diviziju iz doline r. Studenice i prebaci u prostor južno od Valjeva donesena je u pravi čas, jer je neprijatelj predvideo da svoje jedinice baš tada, tj. od 21. do 24. aprila, odmori, a za to vreme jednom borbenom grupom da se uklini, južno od Ivanjice, u raspored naših jedinica i da ojača sopstvene snage dovlačenjem svežih jedinica iz unutrašnjosti Srbije, te onda da preduzme opšti napad na okruženu Udarnu grupu.¹⁰⁵ U svakom slučaju, da su naše jedinice ostale još tri dana u dolini r. Studenice bile bi izložene koncentričnom udaru neprijatelja,

¹⁰⁴ Izvod iz operacijskog dnevnika Zlatiborskog četničkog korpusa.

¹⁰⁵ Opis operacije „Ibar“ (Arhiv Vojnoistorijskog instituta).

a time bi i njihov prodor ka Valjevu bio još više otežan, a možda i ne bi ni mogao biti izvršen, zbog čega bi se, verovatno, morale uiputiti preko Pesterà u pravcu Berana (sada Ivangrad) ka snagama 2. udarnog korpusa.

U toku desetodnevnih marševa i neprestanih borbi jedinice Udarne grupe, imajući stalno inicijativu u svojim rukama, izvukle su se iz planiranog neprijateljskog obruča u dolini r. Studenice i prodrle u prostor južno od Valjeva. Većinu marševa izvodile su noću, savlađujući teško prolazno, kamenito i planinsko zemljište. One su pod vrlo teškim uslovima, zamorene od ranijih borbi i marševa, iscrpene slabom ishranom i nošenjem teških ranjenika, i prebacujući se preko nekoliko komunikacija – prešle put dug oko 160 km. Na taj način su izvršile naređenje Vrhovnog štaba i prodrle u zapadnu Srbiju.

Koristeći predah neprijateljskih jedinica u prostoru između Sjenice, Ušća i Ivanjice, naše jedinice su, a naročito 5. divizija, lako prešle komunikaciju Sjenica–Ivanjica i izbile pred komunikaciju Užice–Ljubiš–Kokin Brod i tu se zadržale puna četiri dana. To je neprijatelj iskoristio i dovlačeći snage iz Užica na ovu komunikaciju nametnuo im nove borbe, a time im usporio kretanje u pravcu Valjeva.

Cilj dejstva neprijatelja u dolini r. Studenice bio je da razbije i uništi Udarnu grupu na ovoj prostoriji. Baš zato je teško razumeti odluku komandanta Jugoistoka, pogotovu što je znao manevarsku sposobnost, isprobanu vitalnost i borbenost naših divizija, da povuče snage na odmor u Ivanjicu, Guču i Rašku i oslabi svoje jedinice na komunikaciji Ivanjica–Sjenica i tako našim snagama ostavi tri slobodna dana, što je bilo potpuno dovoljno da se izvuku iz doline r. Studenice i prebace preko napred pomenute komunikacije. Najverovatnije da je proglašeno procenio naše namere i da nije očekivao tako brzo prelaz 2. i 5. divizije u zapadnu Srbiju. U to vreme neprijatelj nije imao dovoljno jake snage u zapadnoj Srbiji sa kojima bi sprečio prodor Udarne grupe u prostor Valjeva. Stoga ih je morao prebacivati iz doline r. Ibra, Studenice 1 prostora Ivanjice na druge sektore, tamo gde su se naše snage pojavljivale, a to je bila i jedina mogućnost za njega u novonastaloj situaciji. Kada se ovo ima u vidu, trebalo je da obaveštajna služba 2. i 5. divizije pravovremeno

uoči ovakvu situaciju kod neprijatelja i time omogućiti našim štabovima da s jedinicama energičnije prodiru na sever, kako bi se postigli značajniji rezultati.

Ipak, pri analizi rada naše izviđačke i obaveštajne službe treba imati u vidu i to da su se one borile sa velikim teškoćama. Mi u to vreme, na teritoriji preko koje smo prelazili, nismo imali obaveštajnih uporišta ili partijskih veza i organizacija na koje bi se naši obaveštajci i izviđači mogli oslanjati. Stoga su oni sve podatke o neprijatelju prikupljali od seljaka koji su bili ili naši ili neprijateljski simpatizeri, kao i od zarobljenih četnika koji, u stvari, nisu ni imali uvid u kretanje neprijateljskih jedinica, a naročito okupatorskih. Uz to, ne bi trebalo prenebreći ni činjenicu da i štabovi brigade i divizija nisu uvek i na vreme pred ove službe postavljali realne i konkretne zadatke.

Dešavalo se da su naše jedinice zakašnjavale kako sa početkom marša tako i sa početkom borbenih dejstava. Istina, naši borci su bili iscrpeni stalnim borbama i marševima, bilo je slučajeva da po ceo dan ne prime hranu (dva bataljona 4. krajiške brigade na Drijetnju 27. aprila nisu dobili hranu ceo dan), a veliki broj boraca bio je bos, tako da im je koža sa tabana otpadala; ali su oni bili spremni da u izvršavanju postavljenih zadataka istraju do kraja.

Naše jedinice nisu uvek do kraja iskoristile postignute uspehe kako bi potpuno potukle neprijatelja i zaplenile veće količine oružja i materijala. Tako, na primer, neprijatelj je brzom intervencijom i protivnapadima kod s. Drijetnja i na raskrsnici komunikacije Užice—Bajina Bašta i Užice—Višegrad relativno lako povratio već izgubljene komore.

Često se dešavalo da naše jedinice nisu obraćale pažnju na susedne jedinice koje su vodile borbu: Vredno je pomenuti slučaj kad se zbog neaktivnosti jedinica 4. krajiške brigade prema s. Ljubišu neprijatelj probio ka s. Rožanstvu, a mogao je biti uništen, ili, drugi, kada su 28. aprila bataljoni 4. krajiške brigade vodili borbu kod s. Dubaca, a ništa nije učinjeno da im se pomogne: tada je bataljon 10. krajiške, koji se nalazio na Kadinjači, neposredno iza jedinica 4. brigade, ostao potpuno neaktivan. Zbog toga je neprijatelj zaobišao bokove bataljonima 4.

krajiške i napadom iz pozadine izbacio iz stroja 29 naših boraca, dok je izgubljeno 10 konja sa komorom i hranom i jedna radio-stanica.

Na kraju treba istaći da je prodor Udarne grupe iz doline r. Studenice u prostor južno od Valjeva pozitivno uticao na odbranu naših jedinica u Sandžaku i severnom delu Crne Gore prilikom neprijateljskog napada na slobodnu teritoriju. Neprijatelj je smanjio svoju ofanzivnu moć, jer je morao da izvlači snage 2. puka „Brandenburg“, legije „Krempler“, 2. mileševskog četničkog korpusa, 4. jurišnog četničkog korpusa i neke druge jedinice sa fronta u dolini r. Lima i da ih upućuje ka Novoj Varoši i pl. Zlatiboru radi osiguranja svoje pozadine.

Pored toga, neprijatelj je u to vreme pripremao jedan opsežniji napad i na jedinice 3. udarnog korpusa u istočnoj Bosni. Opšti plan je predviđao da sa pravca Sarajeva napad vrše jedinice nemačke 7. SS divizije „Princ Eugen“, a od Tuzle snage nemačke 13. SS divizije „Handžar“. Radi postizanja potpunijeg uspeha planirao je da se u rejonu Vlasenice izvrši vazdušni desant koji bi sačinjavao 500. SS padobransko-lovački bataljon.¹⁰⁶

Četnicima, koji zajedno sa snagama nemačke 7. SS „Princ Eugen“ i 13. SS „Handžar“ divizije i ustašama treba da učestvuju u ovom napadu, lično je Draža Mihailović skrenuo pažnju „da je ova akcija vrlo važna i da je najpogodniji momenat da se crveni očiste sa leve obale Drine.“¹⁰⁷ Prema planu napada četničkih jedinica jedna četnička kolona, pod komandom majora Zaharija Ostojića, zajedno sa snagama nemačke 7. SS divizije „Princ Eugen“, trebalo je da izvrši napad ka Sokolcu i Vlasenici, a Majevički korpus, sadejstvujući nemačkoj 13. SS diviziji „Handžar“ i ustašama, pravcem s. Caparde – s. Šekovići – Vlasenica. U ovom napadu trebalo je da učestvuju i jedinice majora Račića koje su imale da pređu r. Drinu, i to: Cerski i Mačvanski korpus kod Ljubovije i s. Drinjače, sa zadatkom da preko Srebrnice i s. Male Kasabe napadaju

¹⁰⁶ Kriegstage buch des Oberkommando der Wehrmacht (Wehrmacht Führungsstab), Buch IV. Ratni dnevnik Vrhovne komande Vermahta, knjiga IV). Izdanje Bernard i Grefe, Vojno delo, 1961. Frankfurt na Majni, str. 651.

¹⁰⁷ Depeša Draže Mihailovića, br. 358, 359 i 360 od 20. IV 1944, (Arhiv VII, naknadna dokumenta, kut. 1, neregistrovano).

ka s. Milićima i Vlasenici, a jedna brigada kod Bajine Bašte radi napada na Srebrenicu. Delovi Srpskog dobrovoljačkog korpusa koji su se nalazili na desnoj obali Drine, treba da pomognu dejstvu Cerskog četničkog korpusa na taj način što bi prešli r. Drinu kod s. Drinjače i zajedno sa četnicima dejstvovali ka Vlasenici.¹⁰⁸ Ovako planiran napad trebalo je da počne 25. aprila, ali je zbog izbijanja Udarne grupe na pl. Zlatibor i njenog prodiranja na zapad, ka r. Drini, morao biti izmenjen i delimično obustavljen. Time su 2. i 5. divizija pružile neposrednu podršku i jedinicama 3. korpusa u odbrani slobodne teritorije u istočnoj Bosni.

Narednih dana 2. proleterska i 5. krajiška divizija će voditi vrlo teške borbe u prostoru pl. Maljena i oko komunikacije Užice – Valjevo, da bi omogućile 16. i 17. diviziji 3. udarnog korpusa NOVJ da iz istočne Bosne pređu preko r. Drine u Srbiju.

¹⁰⁸ Isto